

КРОНА

ГЕНДЕРНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР

ЯІ

2 / 2015 (38)

Г Е Н Д Е Р Н И Й Ж У Р Н А Л

Шановні читачки та читачі!

У попередньому номері гендерного журналу «Я»
№ 1 (37)/2015 ішлося про таке:

«ГЕНДЕР І НАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: МАСКУЛІННОСТІ ТА ЄВРОМАЙДАН 2013-2014». Авторка: Тамара Марценюк. Чи дійсно Євромайдан став можливістю для українських чоловіків реабілітувати власну маскулінність? С. 4-9.

«ПОЛИТИКА ИСКАЖЕНИЯ РОЛИ ЖЕНЩИН В ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ СОБЫТИЯХ (НА ПРИМЕРЕ ИЗОБРАЖЕНИЯ В СМИ ЕВРОМАЙДАНА И ВОЙНЫ НА ВОСТОКЕ УКРАИНЫ)». Автор: Владимир Карпов. Участь у революції та війні допомогло багатьом жінкам з подивом побачити на собі «паранджу патріархату» й усвідомити, що Революція Гідності ще не завершена. С. 10-14.

«ПЕРЕСЕЛЕНКИ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕШКОДИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ». Авторка: Єлена Дудко. Жінки становлять близько двох третин внутрішньо-переміщених осіб в Україні. С. 15-17.

«ПРО ГОМОФОБІЮ ПІД СОУСОМ «ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ». Авторка: Віталіна Глушук. Ми звикли до образу гомофоба-гопника або гомофоба-скінхеда. Мені ж довелося зіткнутись із чимось не менш небезпечним – намаганням одягнути нетерпимість в інтелектуальні шати. С. 18-19.

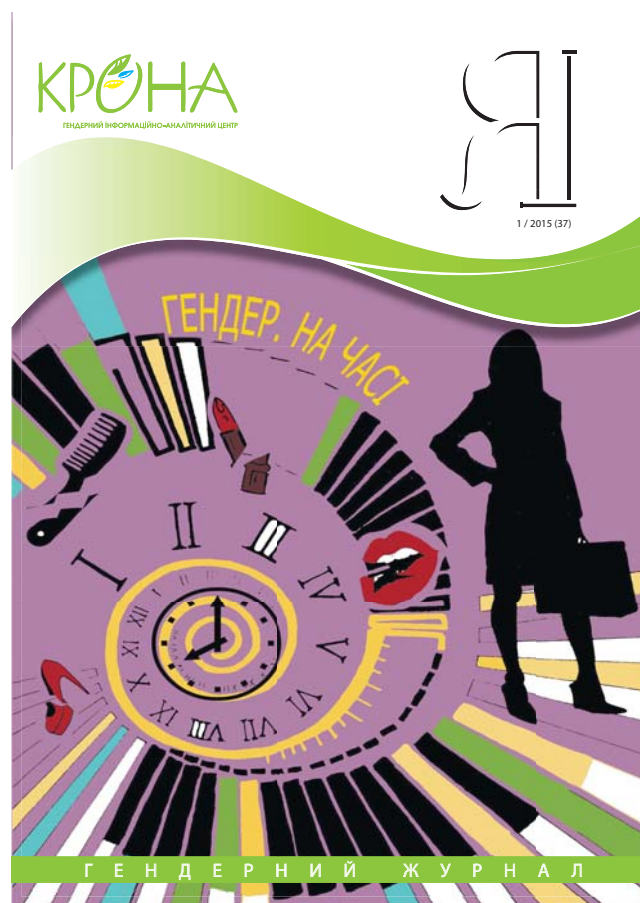
«СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ». Ведучий рубрики: Володимир Карпов. Резонансні тематичні новини з усього світу. С. 20-21.

«CAPITALISM – FEMINISTS' FRIEND OR FOE?!». Авторка: Надія Дідик. Соціалізм навчив жінок бути скромними. Капіталізм, у свою чергу, вчить їх бути активними лідерками та самостійно будувати своє життя. С. 22-25.

«ЛЮДИНА БЕЗ ФУТЛЯРУ». Авторка: Аліна Курлович. У статті йдеться про гендерний експеримент, що стартував у дошкільних і шкільних навчальних закладах Харківської області. С. 26-28.

«МІСЦЕ ПІД СОНЦЕМ: З ДОСВІДУ ТРАНСГЕНДЕРНОСТІ». Авторка: Влада Котіна. У статті розкривається проблема трансгендерності з позиції особистого досвіду авторки, яка є MtF трансгендеркою. С. 29-31.

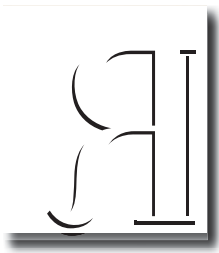
«СНОВА О ЯЗЫКОВОМ СЕКСИЗМЕ». Автор: Александр Першай. Щодня послуговуючися мовою, ми не просто

говоримо, ми навчаємо, повторюємо і закріплюємо свої уявлення про те, якими повинні бути чоловіки й жінки, суспільство довкола нас. С. 32-34.

«ГЕНДЕРНОЧУТЛИВА МОВА VS ДИСКУРСИВНІ ВЛАДИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В УКРАЇНІ». Авторка: Олена Малахова. Гендерночутлива мова є тим універсальним інструментом, який можна і треба використовувати для деконструкції дискурсивних влад патріархатного світоустрою. С. 35-37.

Електронну версію цього номера Ви можете знайти
на нашому порталі www.krona.org.ua

ГЕНДЕРНИЙ ЖУРНАЛ «Я»

Журнал виходить із 2003 року

Засновник і видавець:
Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА»

Головний редактор:
Олег Марущенко
oleg.maruschenko@gmail.com

Літературна редакторка:
Олена Малахова
omalakhova@ukr.net

Коректорки:
Ірина Мінковська
Юлія Ляшенко
Наталія Тімко
Вікторія Пупій

Фоторедакторка:
Ольга Андрусик

Верстка:
Валерій Степанов

Адреса редакції:
E-mail: center.krona@gmail.com

У разі часткового або повного передруку публікацій посилання на журнал «Я», авторок та авторів є обов'язковим.

За достовірність інформації відповідають авторки та автори матеріалів.

Редакція не завжди поділяє позицію авторок та авторів публікацій.

Фінансовий партнер видання:

**HEINRICH BÖLL STIFTUNG
КИЇВ**

Фонд імені Гайнріха Бьолля,
представництво в Україні
www.boell.org.ua

Електронну версію цього журналу, а також попередні номери можна знайти на нашому Гендерному порталі www.krona.org.ua.

На передній частині обкладинки – фото Seven Resist (ліцензія Creative Commons), на зворотній частині – «A woman under the city» (художник – Stéphane Moscato), фото POP. H. (ліцензія Creative Commons).

Друк журналу здійснено видавництвом «Планета_Принт»
Наклад: 500 екз.

ЗМІСТ

Стор.

Галина Фесенко
ГЕНДЕРНОЧУТЛИВІ ЛОКАЦІЇ В УРБАНІЗОВАНОМУ ПРОСТОРИ 4

Оксана Міхеєва
ОКУПАЦІЯ, ВІЙНА ТА ІНШІ МОЖЛИВОСТІ... 7

Тамара Марценюк
СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКИХ ЖІНОК В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ
ПОДВІЙНИХ НЕРІВНОСТЕЙ 10

Людмила Малес
ГЕТТОІЗАЦІЯ МАТЕРИНСТВОМ 14

Марія Домащенко
СПРИЙНЯТТЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ МАТЕРЯМИ:
УЯВЛЕННЯ, ПЕРЕЖИВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ 18

СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ 20

Сабіна Тарвердиева
ПРАВО БИТЬ ЖЕНЩИНОЙ... (НА ИСТОРИКО-
КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ОПЫТЕ ЕВРОПЫ И ВОСТОКА) 21

Єлена Дудко
ФЕМІНІСТИЧНЕ ТЕОРЕТИЗУВАННЯ:
МІЖ ДРУГИМ ТА ТРЕТІМ СВІТАМИ 24

Ольга Андрусик
ВИЗУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ШКОЛЫ – ГЕНДЕРНЫЙ КАПКАН 27

Олег Марущенко
ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У РОЗРІЗІ МІСТА І
СЕЛА 30

Катерина Нагорняк
СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКОВОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК ДО МІСЬКОГО ПРОСТОРУ 32

Марія Куц
СТИХІЙНА ТОРГІВЛЯ ЖІНОК У МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ 35

ГЕНДЕРНОЧУТЛИВІ ЛОКАЦІЇ В УРБАНІЗОВАНОМУ ПРОСТОРИ

ГАЛИНА ФЕСЕНКО

Урбаністика розглядає міста як своєрідні «місця», де «виробляється» людський досвід. Найпривабливіший аргумент на користь міста – якісний життєвий простір (для проживання, роботи, дозвілля), а також культурні, політичні, економічні, соціальні можливості для реалізації особистісного потенціалу (мати власний «авторський голос»). Урбаністичний простір позначається різноманітними способами буття мешканців та мешканок та їхніх зв'язків з міськими локаціями. При цьому йдеться про «гендерну різноманітність» (або «гендер+»), а не чіткі категорії «жінки» і «чоловіки». На перший погляд, міста є гендернонейтральними, бо плануються як для чоловіків, так і для жінок будь-якого віку, раси, рівня добробуту тощо. Утім у містах спостерігаються й гендернодискримінаційні практики щодо реалізації «права на місто».

Гендерний фокус розуміння граничних меж «присутності» мешканців у місті передбачає розуміння людських потреб та їх різноманітних ролей – репродуктивних та продуктивних. При цьому слід звернути увагу на те, що в індустріальних містах архітектурно-просторові рішення ґрунтувалися на чіткому гендерному розподілі «робота – дім», у якому продуктивна діяльність закріплювалася, переважно, за чоловіками, а репродуктивна – за жінками. «Домашня» сфера окреслювала «мінімальну локалізацію» ре-

жиму активності жінок, які виконували репродуктивні ролі. Для сучасного містопланування важливе розуміння того, що не всі жінки перебувають суто в «жіночій» сфері, сучасний жіночий простір – це і простір «чоловічої» сфери. А стереотипні уявлення про типові сім'ї – із чоловіками-годувальниками, які пересуваються через усе місто, щоб працювати, і жінками-домогосподарками, які доглядають за своїми дітьми та родичами похилого віку в житлових кварталах, – у багатьох випадках більше не діють.

Постіндустріальне місто уявляється динамічним простором з публічними практиками в усьому їх розмаїтті. У ньому реалізуються стратегії на вирівнювання гендерної асиметрії у «правах на місто», зокрема, шляхом трансформації «просторів турботи», включення «просторів жіночої емансипації». Серед важливих «просторів турботи» («репродуктивних просторів»): дитячі та спортивно-ігрові майданчики; пішохідні та транспортні

Зелений стріп-арт у Луцьку

мережі (з можливістю перебування у них батьків з дитячими візочками); облаштовані для родинного дозвілля рекреаційні території (парки, сквери тощо). В українських містах такі простори часто демонструють гендерну дискримінацію у праві мешканців/-ок на користування ними. Так, у Харкові гендерний аудит прибудинкових територій багатоквартирних будинків виявив такі тенденції:

– по-перше, дискримінацію батьків у користуванні *дитячими май-*

данчиками (діти до 7 років мають там перебувати під наглядом дорослих, проте облаштованих місць для батьків найчастіше немає (наприклад, лави відсутні або мають неналежний вигляд);

– по-друге, дискримінацію дівчат категорії 12+. Для вікових категорій осіб 12+ у дворах багатоквартирних будинків мають бути облаштовані *спортивно-ігрові комплекси*. Зазвичай такі комплекси – «чоловічі», бо складаються з футбольних та баскетбольних майданчиків, а територій для активного дозвілля зокрема дівчат підліткового віку немає. Тим самим чітко виявляється гендерна асиметрія у праві мешканок користуватися прибудинковими територіями. Серед наслідків такої просторової дискримінації – суттєвий дефіцит перебування дівчат на відкритому повітрі (норма для підтримки здоров'я – 2 години на день). Таке просторове витіснення дівчат у «домашній простір» негативно позначається не тільки на їхньому психосоматичному стані, а й на отриманні необхідного соціального досвіду, розвитку комунікативних навичок, творчих здібностей тощо.

Слід звернути увагу на те, що повсякденні гендерні практики мешканців/-ок міста стають видимими тоді, коли простір наділяється певним гендерним смислом. Так, багато хто з жінок відзначають, що відчули більшу «прив'язаність» до місця / міського середовища тоді, коли стали мамами. З того моменту вони користуються прибудинковими територіями інтенсивніше через виконання повсякденної репродуктивної роботи (доглядають за дітьми, роблять покупки тощо).

До теперішнього часу очевидною залишається гендерна асиметрія у транспортному та пішохідному русі міста. Важливо, щоб «пішохідний простір турботи» (пересування батьків з дітьми у візочку) був організований з урахуванням принципів безбар'єрності. *Система громадського транспорту* має допомагати жінкам та чоловікам поєднувати родинні й професійні обов'язки (відзначимо, що саме жінки, незалежно від кар'єрної зайнятості, продовжу-

ють бути відповідальними за більшість «внутрішніх» завдань). Піклування про інших формує відповідні практики мобільності, у яких поєднуються не тільки «дім – робота», а й такі міські топи, як школи, лікарні, магазини, місця відпочинку та інші. Актуальними також стають практики створення «дружніх до дитини» локацій на робочих місцях батьків (чи розташованих поряд) з метою полегшення виконання мешканцями/-ками, як репродуктивних, так і продуктивних ролей.

Звертає на себе увагу феміністський дискурс урбаністики, що висвітлює жіночі враження від власного досвіду мобільності, а також способів присутності й включеності у місто. При цьому часто мовиться про дискримінаційний характер таких практик через їх небезпечність. Беручи до уваги те, що міста мають створювати рівні умови для буття мешканців і мешканок – незалежно від їх статі, віку, раси, – змушені констатувати, що в Україні ще трапляються прикрі випадки подвійної дискримінації. Так, нещодавно в Ужгороді пасажири не пустили темношкіру жінку з малою дитиною в міський автобус, бо вона «не така, як вони»¹.

Звертають на себе увагу гендернодискримінаційні практики в урбан-просторі. Зокрема, ідеться про право жінок жити без насильства, як в публічній, так і приватній сфері. Публічний простір часто переживається жінками як «страх сексуального насильства». Остерігаючись стати жертвами насильства, жінки, як правило,

намагаються не ходити поодиночі в темний час доби (за опитуваннями, майже 60 % жінок бояться йти вночі самі своїм районом, те саме відчувають тільки 17 % чоловіків²). Гендерне насильство може відбуватися у громадському транспорті у формі словесних домагань чи несанкціонованого фізичного контакту, на зупинках – у вигляді дискримінаційних повідомлень графіті. Крім того, «досвід жінок» у місті включає не тільки можливість фізичного насильства по відношенню до них, а й психологічного (наприклад, через існування символічного простору сексистської реклами). Відчуття небезпеки від перебування у громадських місцях перешкоджають жінкам повною мірою користуватися своїм «правом на місто», бо ті намагаються уникати таких територій. Цим часто пояснюється свідомо ізоляція жінок у «дім, замкнений ззовні чоловіками», що, своєю чергою, вказує на сталу тенденцію просторової несвободи жінок у місті. Останні змушені відмовлятися від низки своїх потреб і можливостей (відвідувати різноманітні громадські заклади, мати роботу у нічний час, спілкуватися з друзями тощо).

Почуття небезпеки в містах породжується й соціально-економічними особливостями буття. Так, бідність може зробити більш вразливими жінок, якщо вони знаходяться у «неблагополучних» районах міста. Наприклад, по дорозі на роботу бідна жінка, що живе у віддалених районах із слабко розвинутою інфраструктурою, змушена проходити небезпечні (неос-

вітлені і т. ін.) райони. Матеріально забезпечені жінки можуть уникати таких ситуацій. Або інший приклад: жінки працюють на вулиці в неформальній економіці, їм доводиться пересуватися з маленькими дітьми, використовувати ненадійні маршрути, очікувати громадський транспорт в незахищених місцях. Також вразливими та незахищеними жінки стають через низьку якість або відсутність власного житла (страх втратити житло є перешкодою для жінок, які хочуть залишити партнерів, які їх ображають).

Саме тому важливо створювати такі урбан-дизайни публічних просторів, які зроблять міста безпечними для жінок, а це, у свою чергу, може розширити їхні можливості – соціальні, економічні, культуротворчі тощо. Важливо вимірювати рівень безпечності міста для жінок шляхом регулярного моніторингу таких індикаторів, як можливості жінок у використанні громадського простору, рівень висвітлення проблеми безпеки жінок в місцевих медіа, участь жінок в міських ініціативах тощо. Гендерний аудит міського простору має охоплювати й об'єкти благоустрою міських територій загального користування, у тому числі:

- рівень благоустрою прибудинкових територій (наявність тротуарів, дитячих та спортивних майданчиків, парко-місць, пандусів; санітарний стан та озеленення території тощо);
- якість житла (новобудова чи «хрущовка», житловий масив чи «промзона» і т. ін.) за районами / мікрорайонами міста; наявність / відсутність діючого ліфту / ліфтів (пасажирського та вантажного); наявність пандуса;
- наявність та рівень вуличного освітлення.

Сучасні міста, у міру розвитку постіндустріального суспільства, постають перед питаннями: як на місці «кам'яних джунглів» спроектувати неантагоністичні агломерації міських кварталів, задовольнити інтереси їх мешканців/-ок щодо зручності, корисності і краси урбанізованого середовища, як забезпечити атмосферу для розвитку творчого потенціалу усіх, хто там перебувають. Зрозуміло, що йдеться і про можливі форми врахування жіночого досвіду у творенні міського

Ярнбомбінг у Луцьку

простору. Феміністки наголошують, що крім традиційного «жіночого простору турботи», актуальності набуває питання жіночої екстеріоризації на публічні простори. Просторові «претензії» жінок спрямовані як на трансформацію своїх «домашніх» просторових практик, так і на модернізацію інших публічних просторів (традиційно «чоловічих») через практики «привласнення».

Важливим індикатором гендерночутливого міста, на нашу думку, є просторова зацікавленість мешканців/-ок (поки ще мало виявлена в українських мегаполісах), що виявляється у турботі не тільки про власну квартиру, будинок, але й того, що ззовні, за їх межами. Містяни й містянки мають широко використовувати художні практики, щоб робити місто привабливим. Це особливо важливо для українських міст, які отримали у спадок від радянського минулого «стерильну архітектуру», візуально бідне міське середовище. Важливо, щоб у сучасному дизайні міста був наявний і «жіночий голос», наприклад, через участь жінок у художньому оформленні архітектурних об'єктів з метою реорганізації простору, збільшення його соціокультурної значимості, зняття візуальної та психоемоційної напруги містян.

Феміністична зацікавленість у просторовому розвитку міста виявляється у питаннях «виробництва соціального простору» для громадської діяльності, спілкування і дозвілля, а також творення безпечних публічних місць. *«Життя поміж будинків і споруд, – стверджує відомий експерт міського дизайну Ян Гейл, – може бути надзвичайно багатим, і таким, що стимулює»*³. Феміністська концепція архітектури, зокрема, акцентує увагу на тому, що якщо б містоплануванням займалися жінки, то вони будували би більше просторів для спілкування (а не парковки й банки), парки й дитячі майданчики (а технології й індустрія виносилися б за межі міста). Жінки думають про школи, лікарні, магазини, місця

«Феміністська концепція архітектури акцентує увагу на тому, що якщо б містоплануванням займалися жінки, то вони будували би більше просторів для спілкування (а не парковки й банки), парки й дитячі майданчики (а технології й індустрія виносилися б за межі міста). Жінки думають про школи, лікарні, магазини, місця відпочинку. У такій перспективі місто постає як простір для «зустрічей», культурного діалогу.»

відпочинку. У такій перспективі місто постає як простір для «зустрічей», культурного діалогу. Виникає нова топографія міста, що відображає різноманітні форми соціокультурної комунікації. Наприклад, змінити відчуття від міста можна через творення парку (мають бути не тільки в центрі, а у всіх районах міста, «в 10 хвилині ходьби» від місця проживання). Якщо публічні простори добре виконують свою роль (рекреаційну, комунікативну та ін.), то місто має якісний життєвий простір та необхідну платформу для активного життя.

Гендерна урбаністика прагне змінити середовище, у якому живуть містяни/-ки, відповідно до їхніх прагнень. Потреба у самоактуалізації посідає найвищий рівень у ціннісній шкалі постіндустріального міста, формуючи креативну спільноту. Публічний простір креативного міста має бути не лише безпечним і надавати «повсякденну впевненість», а й здатним підтримувати культурно-творчу діяльність мешканців/-ок. Своєрідним аналітичним інструментом, що дозволяє критично висловлюватися про місто, трансформувати його, долати відчуженість, зрушувати граничні межі просто-

рів, є публічне мистецтво. Паблік-арт стає не просто «мистецтвом у місті», а інструментом розвитку самосвідомості містян/-ок відносно їхніх цілей та цінностей. Досвід жінки, її повсякдення часто представляються у художніх практиках стріт-арту (в'язане графіті, зелений стріт-арт тощо). В Україні вуличне в'язання (або ярнбомбінг) здобуло популярність у Луцьку. Завдяки техніці в'язання можна прикрасити як невеликі об'єкти, наприклад, стовпці, ліхтарі, так і великі – мости, пам'ятники, автобуси. У рамках *зеленого стріт-арту* виконується озеленення пустирів, занедбаних об'єктів, двори перетворюються на сади.

Паблік-арт «відвойовує» ментальний і фізичний простір для важливих висловлювань. Так, авторки луцької ініціативи в'язаного графіті зазначають, що хочуть *«додати кольорів у життя Луцька та показати наскільки простими можуть бути позитивні зміни»*. Вони прагнуть *«зробити міські вулиці теплішими та яскравішими, прикрасити місця, які дарують радість та надихають»*⁴. Такі форми творчого самовираження віднаходять міські простори, що стають «місцем звучання свого голосу». Загалом практики паблік-арту мають гендерну цінність, оскільки не тільки творять естетичне у місті, а й пропонують моделі артикуляції «інших» голосів у публічній сфері шляхом художніх проєктів. У креативному просторі міста люди не тільки живуть і займаються різноманітною діяльністю, але створюють новий тип гендерних відносин.

Наведений огляд гендерних інтерпретацій урбан-локацій демонструє, на нашу думку, необхідність реалізації українськими містами стратегій подолання гендерних бар'єрів та творення місць для різноманітних повсякденних практик мешканців/-ок. Ціннісним орієнтиром урбаністичних розвідок мають стати ідеї перетворення дискримінаційних практик на гендерносправедливі.

¹ У соціальних мережах та коментарях до новин про цей випадок досі не вщухають емоційні обговорення, у яких: а) звинувачують мешканців/-ок у расизмі, б) звинувачують темношкіру жінку у неналежній поведінці, поганому догляді за дитиною, в) пояснюють конфлікт лише небажанням жінки сплачувати за проїзд, а не расовою приналежністю. На жаль, як коментарі на захист жінки, так і на її звинувачення насичені дискримінаційними висловами на адресу жінок та відверто расистськими меседжами.

² The Town for Equality. A methodology and good practices for equal opportunities between women and men. – Bruxelles, 2005. – 63 p. – Режим доступу: http://www.ccre.org/docs/T_599_26_3524.pdf. – p. 38.

³ Gehl J. Life Between Buildings: Using Public Space / J. Gehl. – New York, 1987. – 216 p. – Режим доступу: <http://www.rudi.net/pages/8750>.

⁴ Вуличне в'язання у Луцьку / О. Семенюк. – Режим доступу: <https://biggggidea.com/project/122/>

ОКУПАЦІЯ, ВІЙНА ТА ІНШІ МОЖЛИВОСТІ...

ОКСАНА МИХЕЄВА

Останні політичні події в Україні, пов'язані з окупацією та анексією Російською Федерацією Кримського півострова, розгортанням на частині територій Донецької та Луганської областей неоголошеної російсько-української війни, спричинили масові міграції населення та актуалізували для України проблему переживання війни та травми. Війна перестала бути чимось давно пережитим, таким, що існує лише у просторі пригадування та меморіалізації, а стала поточною реальністю для значної частини населення, для якої останньою подібною травмою було переживання власне формалізованого уявлення про Другу світову війну, безпосередніми учасниками та учасницями якої вони не були.

У процесі меморіалізації війни, формалізації уявлень про неї, головна увага акцентується на її трагедійності, «чорно-білій» картині дійсності, у якій чітко зрозумілим є те, хто є гарним / поганим, своїм / чужим, другом / ворогом. Однак перебування людини в умовах реальної війни демонструє повний крах чорно-білого розуміння дійсності, можливості бути свідком подій через фрагментарність баченого та нерозуміння загальної сутності того, що відбувається. Людина, яка безпосередньо зіштовхнулася з такою проблемою, починає шукати у минулому досвіді різноманітні способи адаптації до умов війни, виживання, порятунку себе та родини тощо, які б певною мірою могли легітимізувати обрані нею

за умов сьогодення стратегії.

Ситуація війни, поява групи жертв, оцінка та сприйняття цієї групи рештою суспільства (яка виявляється в усьому розмаїтті реакцій – від засудження як винних у подіях, що розхитали життя суспільства, до визнання статусу жертви та необхідності допомоги), відхід від звичних координат життя – усе це веде до зміни колективних ідентичностей, формування нових культурних смислів та сутності соціальних зв'язків. Сьогодні в Україні ми спостерігаємо доволі проблематичні та болісні процеси переосмислення себе як цілісного суспільства, у контексті чого переглядається як система колективних цінностей, так і персональна ідентичність.

Важливим компонентом цих процесів є поява групи «жертв» війни, одним із сегментів якої є вимушено переміщені особи. У фокусі опиняється набір основних проблем людей, яких війна позбавила звичних координат життя, майна, роботи, соціальних зв'язків та контактів тощо. Багато людей змушені починати писати своє життя «з чистої сторінки». Представлення інтересів цієї групи у ЗМІ є доволі вузьким через цілком природні обмеження «жанру» подання новин. Акцентуація на трагедійності (інакше група не буде визнана ураженою, жертвою), обмежений обсяг самого повідомлення, «запит» на певну тематику

«Кардинальні зміни в житті (тим більше несподівані, незаплановані, такі, до яких людина не була готова) є потрясінням, трагедією, але одночасно з цим і викликом, відкриттям «коридору можливостей», ситуацією, коли можна спробувати пожити новим життям.»

тощо – усе це формує бачення ситуації під певним кутом зору: закріплює ефект соціальної травми, створює песимістичне бачення щодо можливостей її подолання та, певною мірою, заважає з різних причин нормальній соціальній інтеграції людей, які виїхали із зони бойових дій.

Коли ми говоримо про проблеми, то готуємося почути про щось негативне, неприємне, щось про страждання людини, її безпорадність тощо.

Однак у будь-якого соціального явища є й інша сторона – кардинальні зміни в житті (тим більше несподівані, незаплановані, такі, до яких людина не була готова) є потрясінням, трагедією, але одночасно з цим і викликом, відкриттям «коридору можливостей», ситуацією, коли можна спробувати пожити новим життям, стати іншим/-ою. Саме на ці, подекуди доволі провокативні моменти, що залишаються поза

«Війна стає вагомим виправданням щодо рішення кардинально змінити сімейні стосунки, а соціальні фільтри виявляються не настільки сильними, щоб блокувати подібні явища.»

межами публічного дискурсу, і хотіло-ся звернути увагу.

В основі цих міркувань є дослідження, проведене серед внутрішньо-переміщених осіб у п'яти великих містах України – Дніпропетровську, Харкові, Одесі, Києві, Львові. Дослідження проводилося у вересні-листопаді 2014 року та охоплює респондентів/-ок, які мали можливість самі обирати вектор переселення (переселенці з Криму, що виїхали у березні-квітні та з Донбасу – у травні-липні 2014 р.). Централізовано евакуйовані восени-взимку 2014-2015 року мешканці окупованих територій у вибірку не увійшли. Усього опитано 70 внутрішньо-переміщених осіб.

Одним із результатів цього дослідження стала фіксація такого явища, як розірвання родини. По-перше, відмовляються переїздити старші родичі (які усвідомлюють недостатність допомоги від держави і не хочуть переобтяжувати рідних, які й самі ледь виживають). По-друге, спостерігається стратегія залишити когось із членів сім'ї охороняти майно, заради якого люди готові ризикувати власним життям. По-третє, сімейна «жертвовність» часто простежується і у прийнятті рішення на користь молодих / дітей, бо не вистачає грошей на те, щоб виїхати всім. І по-четверте, спостерігається повернення окремих членів сім'ї (переважно молодих та середнього віку чоловіків) на окуповані території у пошуках роботи (розраху-

нок на колишні зв'язки та допомогу знайомих; рішення приймається після безуспішних пошуків роботи у місцях переселення, хоча і така стратегія нерідко виявляється неуспішною через зрозуміле звуження ринку праці на окупованих територіях).

«Усі поїхали, і наша родина, і батьки, і сестра та її донька. Усі виїхали під Чернігів. Але хочуть повернутися, їм важко там. Важко в усіх планах, я вам скажу. Люди тікали, буквально, і все, що вдалося взяти, те й взяли. Банально речей не вистачає» (жінка середнього віку, м. Донецьк).

«Ну, от, бабуся, татова мама, буквально у вівторок повернулася в Донецьк. Ну тому, що їй вже 70 років. Вона сумує за домом і хоче за ним приглядатися, не може довгий час бути у родичів» (молода жінка, м. Донецьк).

«У мамі чітка ідейна позиція. І тому мама не хотіла їхати. І до того ж, є практична сторона питання: розуміє, що лишати квартиру небезпечно. Що будь-хто може прийти – українська «хунта» або місцеві бойовики, вона ж теж бачить, що серед них є різні люди, а порожня хата – це мародерство. То нехай краще я буду тут, пильнуватиму, бо в мене це єдине майно в житті й іншого вже не буде» (жінка середнього віку, м. Донецьк).

Виявлені практики «розірвання родинних зв'язків» заперечують тезу про однозначно сепаратистський характер настроїв тих людей, які залишилися на території «ДНР» / «ЛНР». За цим рішенням стоять різноманітні причини, і далеко не завжди вони пов'язані з поглядами людини.

Але серед цих моментів є і те, що дозволяє поглянути на цю ситуацію не лише як на неприємний, вимушений і несподіваний переїзд, а й на хоч і болісну, проблемну, але можливість щось кардинально змінити у власному житті, зробити те, на що людина не наважувалась, бо не мала «соціального» дозволу, була затиснута у рамки стійких уявлень про «правильне» та «можливе».

«Розірвання» родини в жіночій версії потрактування (особливо це стосується одружених жінок середнього та старшого віку) – це кардинальна зміна ролей, можливість змінити рутинне важке сімейне життя на

нове, в цілому, невідоме, але таке, в якому залишається місце для себе та власних бажань.

Респондентка: *Я боялась якогось перевороту в Криму... Мені дитину треба вчити, і другу онучку треба вчити. Я побачила по телебаченню гарячу лінію зі Львова... Знала з розповідей мого брата, який жив у Скольському районі, що там люди непогано живуть, і що там багато навчальних закладів. Тож я залишила родину. У мене чоловік – росіянин, уродженець Іркутської області. У нас велика родина була. П'ятеро дітей, один всиновлений, ми їх виростили.*

Інтерв'юерка: *Тобто, з вашої родини поїхали лише Ви та двоє онуків?*

Респондентка: *Ще виїхала моя донька з двома дітьми... Ви знаєте, стосунки у нас [з сім'єю] просто жахливі. Можна сказати, що їх вже нема.*

Інтерв'юерка: *Це конфлікти чи сто сімейні чи на ідеологічній основі?*

Респондентка: *І те, й інше. Усе разом. Без цього жила б у тому обмані... Я вважаю, що на все воля Божа, що все так, як повинно бути. Шкода лише роки, витрачені на сім'ю, на дітей... Я – торговельний працівник. Але, знаєте, діти, потім онуки. У мене робочого стажу 19 років, займалася вирощуванням, ринком... У Криму інакше не вижити. Треба працювати й працювати. Я часом навіть дітей не бачила. Як поїдеш на той ринок, то на цілий день... А що в машині днювали й ночували, то мої онуки можуть підтвердити, яке в мене було життя в Криму. Кошмарне життя. Тут [м. Львів] більше уваги. І в театри ми іноді ходимо, і на концерти... Ми можемо дозволити щось для себе. Там того не було. Там і моря не бачили. Тільки робота... Це була така праця, нерозумна, копійчана...» (жінка старшого віку, АР Крим).*

Тож одним із мотивів розірвання родини, до речі, як для жінок, так і для чоловіків, є втома від виснажливих сімейних стосунків, підкорених режиму виживання, що вихолощує з життя людини будь-які позитивні моменти, перетворює життя на важку, неприємну, рутинну, повторювану повсякденність. І війна стає «коридором можливостей», коли людина отримує вагоме виправдання щодо свого рішення кардинально змінити сімейні стосунки, а соціальні фільтри виявляються не настільки сильними, щоб блокувати подібні явища. Спільне сімейне рішення

про таке «розірвання» сім'ї для соціуму часто пояснюється цілком «офіційними» причинами (що були перелічені у сумарному вигляді вище). Однак нерідко головним мотивом є прагнення іншого життя.

Але тут не йдеться про загаль-

«Люди, які з різних причин відчували професійну нереалізованість, не бачили перспектив кар'єрного зростання, на сьогодні заповнюють вивільнені переміщеними особами місця та, нарешті, відчують задоволення від професійного зростання, самореалізації, власної цінності.»

ну тенденцію. Скоріше – про окремі кейси, які, тим не менше, дозволяють побачити війну та її наслідки в іншому вимірі, не трагедійному з погляду самих респондентів/-ок. На основі проведених інтерв'ю складно дати оцінку успішності цих стратегій, оскільки більшість опитаних були на початковому етапі побудови власного «нового життя». Вони оцінювали свої можливості, що відкрилися перед ними після розривання родинних зв'язків, як позитивні (навіть на тлі серйозних побутових проблем). Однак ці оцінки не є свідченням успішності вибору, оскільки це може бути й елементом самозаспокоєння, намаганням переконати себе у правильності здійсненого серйозного кроку, особливо за умови неможливості повернення до попереднього стану. Реалізація стратегії має часовий вимір, відтак і оцінити її успішність чи неуспішність можна лише згодом.

Ще одним вартом уваги елементом, який створили війна та окупація, є поява можливостей кар'єрного зростання. Переміщення значних груп населення посилює конкурентне напруження в одних частинах країни та послабили його на окупованих територіях. Люди, які з різних причин відчували професійну нереалізованість, не бачили перспектив кар'єрного зростання (нерідко з причин відсутності реальної конкуренції та вільного доступу до посад), на сьогодні заповнюють вивільнені переміщеними особами місця та, нарешті, відчують за-

доволення від професійного зростання, самореалізації, власної цінності тощо.

«Я коли в Донецьку працювала, і у нас пішли лікарі, ми вдвох залишилися з дівчинкою-інтерном... під керівництвом жінки, вона заступник головного лікаря. Вона залишала нас у відділенні самих. Там комусь погано, але нічого, ми впоралися. І мені так сподобалося. Ось виходить, що це значний внутрішній підйом, тому що надзвичайно цікаво себе перевірити. Коли ти не просто робиш те, що тобі кажуть, а сама робиш якісь призначення. Це дуже круто. І коли вдається комусь допомогти, ти бачиш, що клінічно комусь стало легше, і людина сама про це говорить, то це таке щастя, яке дуже цінне для тебе. Бо є чого прагнути, заради чого ходити на роботу... Я думаю, що коли конфлікт скінчиться, мені там буде легше взяти старт для своєї кар'єри, ніж... Просто там зараз працювати немає кому. Ти приїдеш, і тебе беруть. Який ти там – розумний чи ні... Візьмуть тебе на роботу, а тут ще подумують, тому що тут немає такої нестачі кадрів...» (молода жінка, м. Донецьк).

Означені моменти так само варті уваги з погляду переосмислення власне оцінок стратегій людей під час війни. Вони не вписуються в ідеологічні рамки, у просту схему «свій-чужий» та примушують повністю переглядати конфігурацію українського суспільства як в територіальному сенсі, так і в соціокультурному. Для формування нового українського суспільства важливо розуміти реальну систему пріоритетів людини у її повсякденних координатах буття і шукати таких заходів, які б не були націлені на виключення цілих груп із системи можливостей. Розуміння подібних моментів є важливим і з погляду майбутніх перспектив відносин з населенням окупованої зони, що має власну раціональність і знаходить свої переваги серед численних негараздів війни.

Інтерв'юерка: *Які повинні скластися умови, щоб ви повернулися туди*

[у Донецьк]?

Респондентка: *Так, щоб і я, і чоловік могли влаштуватися на роботу.*

Інтерв'юерка: *Незалежно від того, буде там Україна, «ДНР» чи Росія?*

Респондентка: *Мені – не залежить. У мене мама на українській території, у чоловіка – на російській. Але ми не ділимо так. Родичі – в Росії, друзі – в Україні, багато всього там. Я не можу сказати, що я ділю: Росія-Україна. Усе залежить від того, наскільки там можна жити (молода жінка, м. Донецьк).*

У будь-якому разі тепер, під час війни, та після її закінчення, на нас чекає робота з травмою. Успішність цієї роботи значно залежить від способу переосмислення подій, нашої здатності бути чутливим до розмаїття думок, оцінок та стратегій різних людей, що, зрештою, утворюють українське суспільство.

Війна часто стає точкою відліку суспільних змін, бо примушує переглянути соціальні зв'язки між людьми. Залишаючись у парадигмі «свій-чужий», ми йдемо шляхом стигматизації, «відрізання» частини населення (в окремих випадках – разом із територіями), позбавляючи їх права на успішне переживання власної трагедії в українському контексті та інтеграції в українське суспільство. Натомість розуміння складності та неоднозначності персонального вибору людини, визнання її права на цей вибір, створює умови для побудови суспільства нової якості.

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКИХ ЖІНОК В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПОДВІЙНИХ НЕРІВНОСТЕЙ¹

ТАМАРА МАРЦЕНЮК

В Україні проблемам сільських жінок приділено недостатньо уваги, адже часто у дослідженнях жінки й мешканки сільської місцевості розглядаються як гомогенні групи. Зрозуміло, що жінки з великих міст і сільської місцевості стикаються з різними проблемами, як і мешканки села – залежно від статі – можуть мати різні пріоритети. Отже, інколи доцільно зазначати про так звані подвійні (чи навіть множинні) нерівності, з якими можуть стикатися певні групи людей.

Дійсно, на думку низки дослідниць і дослідників, наше знання може бути андроцентричним (тобто сприймати чоловічий досвід, маскуліність як норму)², а також метронормативним – місто вважається нормою, нато-мість периферія, сільська місцевість сприймається як проблема. Поділ на «місто vs село» можна порівняти з такими бінарними поділами, як модерне vs традиційне, західне vs не-західне, культуральне vs природне, пост-модерне vs модерне. Аби привернути увагу до становища саме сільських жінок, 15 жовтня світова спільнота відзначає День сільської жінки.

«В Україні становище сільських жінок є доволі непростим, тож замовчування проблем, із якими стикається більше 7,5 мільйонів сільських жінок, не сприяє їх вирішенню, а навпаки показує, що досі дуже мало уваги з боку державних органів приділяється саме потребам сільських жінок», – зазначила Представниця Уповноваженої з питань дотримання прав дитини, не-дискримінації та гендерної рівності Аксана Філіпішина³.

Згідно з даними Державної служ-

би статистики України, сільські жінки становлять близько 7,5 млн. осіб. У середньому в сільській місцевості розмір домогосподарства є більшим (2,7 людини – 2014 р.), ніж у міській (2,5 людини). Та кількість членів домогосподарства у селах переважає не за рахунок малих дітей, а за рахунок людей літнього віку⁴. У сільських районах бракує сприятливих умов для поєднання материнства і професійного зростання: за останні десять років закрилося чимало дошкільних закладів, а сама робота в сільській місцевості супроводжується постійним навантаженням на жінок – вони практично не відпочивають, не піклуються про своє здоров'я⁵.

У результатах аналізу гендерних відносин у селі, проведених соціологинею Н. Лавріненко⁶, зазначено патріархатність сільського середовища, нерівність статусів чоловіка та жінки. Зокрема, сільські жінки оцінюють свій стан як менш рівноправний (лише половина відчувають себе рівноправними з чоловіками і на роботі, і вдома); третина жінок відчувають себе у різних сферах життя певною мірою дискримінованими, мають нижчий соціальний статус.

Цікаво простежити, відколи і як саме привертається увага міжнародної, зокрема, правозахисної спільноти до становища сільських жінок.

Увага до становища сільських жінок у міжнародному законодавстві

Як зазначено у Резолюції про покращення становища сільських жінок Генеральної Асамблеї ООН⁷, жінки, які проживають у сільській місцевості, відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства і сільських районів, у зростанні продовольчої безпеки та викоріненні бідності. Розвиток сільських районів значною мірою залежить від залучення жінок сільської місцевості до вирощування продовольчих сільськогосподарських культур, тваринництва та до несільськогосподарської діяльності. Саме жінки виконують важливі функції по догляду за дітьми, людьми похилого віку та хворими.

У найвідомішому міжнародному документі із забезпечення прав жінок – Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁸ – існує окрема 14 стаття стосовно становища саме сільських жінок. Серед низки пунктів зазначена необхідність створення таких умов, щоб жінки могли проектувати та здійснювати розвиток своєї місцевості на всіх рівнях, отримувати офіційну та неофіційну освіту, реалізувати право на гідне життя загалом і гідне медичне обслуговування зокрема, брати участь у колективній діяльності тощо. Україна ратифікувала цю Конвенцію та постійно звітується щодо її виконання. Важливо зазначити, що саме звіт цих років міститиме, нарешті, окрему частину, присвячену становищу сільських жінок.

Окрім того, ратифікувавши Стамбульську декларацію із населених пунктів (1996)⁹, українська держава поставила серед пріоритетів питання комплексного розвитку не тільки міст, а й сільської місцевості, визнала «особливі потреби жінок, дітей і молоді у стабільних, здорових і безпечних умовах життя» (стаття 7). У документі зазначено: «Розвиток сільських і міських районів носить взаємозалежний характер. Крім поліпшення умов життя в містах ми також повинні прагнути забезпечення адекватної інфраструктури, громадських послуг і можливостей працевлаштування в сільських районах з метою підвищення їх привабливості, створення комплексної мережі населених пунктів і зведення до мінімуму міграції населення із сільських районів у міста» (стаття 6). Також зауважено про забезпечення повної участі всіх жінок і чоловіків (у тому числі, у сільській місцевості) в економічному і політичному житті держави.

Права сільських жінок у вітчизняному законодавстві

Постає питання узгодження вітчизняного законодавства щодо сільської місцевості із міжнародним. Чи не найважливішим прийнятим за останній час документом, що регу-

лює відносини у сільській місцевості, є Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року¹⁰. Як зазначено у документі: «Найгострішими проблемами на селі є відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл». Загалом Програма

«48 % сільських жінок не мають медичних закладів у межах пішої доступності, стільки ж не можуть собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги, 30 % скаржаться на проблеми з доступністю послуг стоматолога, 29 % вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування. Окрім того, 26 % сільських жінок хотіли би підвищити свій освітній рівень, однак майже половина з них не мають на це коштів. Лише 46 % сільських жінок вказують, що вміють користуватися комп'ютером та інтернетом.»

є гендернонейтральною, адже жінки і чоловіки у сільській місцевості не розглядаються як окремі соціальні групи, що потребують особливої уваги. Тобто, документ написано без урахування статей із вище розглянутої Стамбульської декларації із населених пунктів.

Конституція України у статті 24 гарантує громадянам рівні конституційні права і свободи: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками»¹¹. У Кодексі законів про працю України у ст. 2-1 держава «забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин»¹².

У Державній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року¹³ відсутня диференціація заходів для сільського та міського населення. Програма стосується, передусім, загальних гендерних аспектів зайнятості, не акцентуючи увагу на проблемах сільських мешканок. З іншого боку, вона, на відміну від попередньої, уже містить окремі акценти на потребах сільських жінок: ідеться про «здійснення заходів, спрямованих на розвиток у жінок лідерських навичок

для участі у прийнятті управлінських рішень та навичок провадження підприємницької діяльності. При цьому особливу увагу слід приділити **жінкам із сільської місцевості**, представникам національних меншин та жінкам з особливими потребами».

Одним із основних законодавчих механізмів забезпечення гендерної рівності є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹⁴. Однак, у цьому законі жінки та чоловіки розглядаються радше як гомогенні категорії.

Проблемні аспекти реалізації державної політики стосовно прав сільських жінок¹⁵

У 2012 році у Верховній Раді України відбувся круглий стіл «Забезпечення прав та можливостей сільських жінок в Україні», де було фахово обговорено проблеми сільських жінок. Зокрема, депутатка Олена Бондаренко оголосила результати оцінки регіональних державних програм. Як зазначено на круглому столі: «У програмах усіх областей містяться пункти щодо відзначення жінок, або вшанування жінок, як у текстах відповідей, з нагоди різних свят, найчастіше, міжнародного жіночого дня 8 березня, Дня Матері, у різних конкурсах. Наприклад, «Жінка в сільському господарстві» (Донецька область), «Господиня свого краю», «Жінка року» (Рівненщина), «Відзнаки багатодітних матерів», «Мати-героїня». Але ж ці конкурси лише посилюють стереотип щодо ролі жінки суто берегині домашнього вогнища і мають формальний характер, а жінка ж прагне бути лідеркою, досягати успіху».

Як зауважила Софія Буртак, координаторка проекту підвищення конкурентоздатності молочного сектору України, «жінки на селі потребують цього елементу фінансової грамотності, елементу навчання різним методам управління, або, як ми це називаємо, менеджменту молочного стада, тобто використання тих технологій, які покращують якість, збільшують об'єм невеликими ресурсами». Було зазначено про відсутність районних і обласних програм розвитку сільськогосподарської кооперації та недостатню поінформованість населення про створення кооперативів.

Аналізуючи телефонні звернення, що надходять на національну гаря-

чу лінію з питань запобігання насильству, Катерина Левченко, очільниця центру «Ла Страда Україна», зазначила, що абсолютна більшість телефонних дзвінків надходять від жительок міст, обласних центрів, районних центрів. Пані Катерина додала: *«Не в кожній області є подібні державні установи. Якщо вони є, то 90 % таких установ сконцентровано знову ж таки в обласних центрах. І серед відвідувачів/-ок цих установ є абсолютно різні категорії, зокрема ті, що називаються «сім'ї в складних життєвих обставинах», але там дуже малий відсоток людей, які приїхали з сільської місцевості. Ми задавали питання: а чому так? ... І працівники центрів казали: «Бо яка жінка поїде з села, бо у неї хазяйство, корови, свині, у неї город». Таким чином, вона не може отримати навіть ту мізерну допомогу, яку сьогодні може забезпечити держава та органи місцевого самоврядування».*

Система освіти щодо репродуктивного здоров'я жінок і дівчат, зокрема у сільській місцевості, залишається слабкою або її немає взагалі. На круглому столі про проблему доступу до інформації та медико-соціальних послуг було також зауважено: *«У селі зовсім не розвинуті громадські організації та дуже висока стигма дискримінації по відношенню до тих питань, від яких залежить здоров'я – і репродуктивне, і сексуальне».*

Подібні заходи із привернення уваги до становища сільських жінок повинні проводитися постійно, включати моніторинг ситуації та пропозиції стосовно її покращення.

Натомість доцільно звернутися до результатів нещодавнього опитування громадської думки сільських жінок стосовно їх становища.

Становище сільських жінок в Україні: результати опитування¹⁶

Відповідно до даних репрезентативного для України опитування сільських жінок 2014 р., 48 % сільських жінок не мають медичних закладів у межах пішої доступності, стільки ж не можуть собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги, 30 % скар-

жуться на проблеми з доступністю послуг стоматолога, 29 % вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування. Окрім того, 26 % сільських жінок хотіли би підвищити свій освітній рівень, однак майже половина з них не мають на це коштів (бракує коштів для оплати навчання у 8 % сільських жінок, для оплати проживання в іншому місті – у 4 %). Лише 46 % сільських жінок вказують, що вміють користуватися комп'ютером та інтернетом (це переважно жінки віком до 40 років). Зазначили, що не мають можливості виконувати роботу, яка відповідає досвіду, знанням і кваліфікації, 22 % сільських жінок (серед жінок до 55 років таких 24 %). Більше 40 годин на тиждень працюють 20 % зайнятих жінок¹⁷.

Серед основних проблем зайнятості сільських жінок, опитаних у 2014 році, експертки¹⁸ вказали низьку оплату праці (нижчу, ніж у

чоловіків); невідповідність отриманої освіти потребам ринку праці у сільській місцевості, зокрема, через гендерні стереотипи щодо традиційно «жіночих» професій (вчителька, бібліотекарка, вихователька у дитячому садочку, лікарка / медична сестра), для яких у селах мало робочих місць; незацікавленість роботодавців брати на роботу молодих жінок або жінок із дітьми; нерозвиненість мережі дитячих закладів; недотримання роботодавцями (особливо у приватному секторі) норм робочого часу та обмежень на виконання важких робіт жінками; гендерні стереотипи щодо того, що жінка повинна займатися, в

**«У сільських районах
бракує сприятливих умов
для поєднання материнства
і професійного зростання:
за останні десять років
закрилося чимало дошкіль-
них закладів, а сама робота
в сільській місцевості су-
проводжується постійним
навантаженням на жінок –
вони практично не
відпочивають, не піклують-
ся про своє здоров'я.»**

основному, господарством та сім'єю, а не виявляти професійну або підприємницьку активність.

Громадські організації та проекти із залучення сільських жінок¹⁹

Разом із тим, успішна політика передбачає не лише вплив «зверху» (прийняття відповідного законодавства та створення відповідальних державних органів), а й так звану «дію знизу» – роль громадянського суспільства, організацій, що відстоюють інтереси тієї чи іншої соціальної групи, у цьому випадку, сільських жінок.

Серед громадських організацій, що працюють із питаннями сільських жінок, доцільно відзначити такі з них, які за останні 10 років здійснювали відповідні проекти. По-перше, це Всеукраїнська громадська організація «Спілка сільських жінок України», яка була створена у 1998 році та зареєстрована у 2001 році. Серед її членкинь сільські жінки – фермерки, власниці особистих сільських господарств, науковиці, сільські активістки. Спілка має осередки у 22 областях країни, координує низку проектів. Наприклад, проводила у різних регіонах країни навчальні семінари «День захисту прав та економічних інтересів сільських жінок»²⁰. У цих семінарах брали участь сільські жінки, а також представники органів влади та місцевого самоврядування, сільські голови, представниці громадських організацій. Жінок навчали, як організу-

вати сімейне сільське господарство, підтримувати здоровий спосіб життя, вирішувати конфлікти та уникати їх, правильно обраховувати та сплачувати податки, залучати ресурси для розвитку власного господарства, зберігати навколишнє середовище, знати та захищати свої права в умовах сьогдення.

По-друге, це Всеукраїнська громадська організація «Рада жінок-фермерів України», яка у 2006-2008 роках реалізувала проект «Розвиток лідерських якостей у жінок-фермерів України для активізації місцевих ініціатив»²¹. Мета проекту – залучення фермерок України до формування і реалізації ефективної цільової політики тери-

торіальних громад. У рамках проекту підготовлено 16 тренерок – членкинь ВГО «Рада жінок-фермерів України» та залучено до реалізації проекту 240 лідерок із 16 громад.

По-третє, маємо знати про Міжнародну благодійну організацію «Добробут громад»²², яка займається розвитком сільських територій, сільських громад через створення сільсько-господарських обслуговуючих кооперативів.

Загалом як свідчить огляд, сільські жінки – це подвійно маргіналізована категорія громадянок України, інтереси та потреби якої слід враховувати. Вона може зазнавати дискримінації як за гендерною ознакою, так і за територіальною специфікою проживання. Суспільство характеризується низкою нерівностей, які слід комплексно брати до уваги. І лише спільні зусилля органів державної влади, громадянського суспільства, а також інституцій освіти та ЗМІ зможуть привести до більш фахового вирішення проблем сільських жінок.

- ¹ Цю статтю написано на основі проведеного авторкою кабінетного дослідження становища сільських жінок в Україні у рамках проекту «Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості» (2014); а також на основі дослідження «Соціально-гендерний вплив агропромислових об'єктів на сільські громади в Україні» (2015), результати якого будуть презентовані у жовтні 2015 року.
- ² Більше про це у книгах: Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004; Киммел М. Гендероване суспільство. – К.: Сфера, 2003.
- ³ У Секретаріаті Уповноваженого презентували Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/30415-fp-u-sekretariati-upovnovazhenogo-prezentuvai-kompleksne-doslidzhennya-s/>
- ⁴ Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник / Відп. за випуск І.І. Осипова. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 11.
- ⁵ Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій: Навчально-методичний посібник / Укл. Л.М. Артеменко. – Чернівці, 2008. – С. 10.
- ⁶ Лаврінченко Н. Гендерні відносини на селі // Соціологічний моніторинг / За ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. – К.: ІС НАНУ, 2006. – С. 86-92.
- ⁷ Улучшение положения женщин в сельских районах: Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 18 декабря 2007 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/471/95/PDF/N0747195.pdf?OpenElement>.
- ⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ від 18.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
- ⁹ Стамбульська декларація з населених пунктів ООН; Міжнародний документ від 14.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_508.
- ¹⁰ Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF%D0%BA%D0%B2%D1%80>.
- ¹¹ Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- ¹² Кодекс законів про працю України від 10.12.71 ВВР № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
- ¹³ Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» від 26 вересня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>.
- ¹⁴ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
- ¹⁵ Цей розділ статті підготовлено на основі Матеріалів круглого столу «Забезпечення прав та можливостей сільських жінок в Україні» від 18.09.2012 р. при Комітеті Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнародних відносин. Стенограма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://empedu.org.ua/sites/default/files/publications_materials_stenograma_18_09_12.pdf.
- ¹⁶ Розділ статті підготовлено на основі дослідження: Волосевич І., Конопницька Т., Костюченко Т., Марценюк Т. Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості. – К.: ВАІТЕ, 2015. – 88 с. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4172?mode=full>.
- ¹⁷ Там само. – С. 77.
- ¹⁸ Там само. – С. 78.
- ¹⁹ Список не є вичерпним. Запропоновано лише деякі приклади проектів.
- ²⁰ Детальніше див. http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/news/Jak_zaxixhati_prava_sliskix_zhnok.
- ²¹ Детальніше див. <http://uff-council.org/our-project/itemlist/category/27-proekty-2006-2008-r>.
- ²² <http://www.heifer.org.ua/>

ГЕТТОІЗАЦІЯ МАТЕРИНСТВОМ¹

ЛЮДМИЛА МАЛЕС

Ми вже якось звикли, що в очікуванні чи з появою статусу матері жінки різко втрачають мобільність, ба навіть «геттоізуються» – замикаються в обмеженому просторі дому. Так, уже вагітні жінки відповідно до медичних засторог, повсякденних уявлень та традиційної культури мають різко зменшити кількість своїх пересувань, їх інтенсивність та дальність. Але якщо в очікуванні дитини можна зберігати активність, беручи всю відповідальність на себе, то з її народженням, здається, жінка вже точно зв'язана по руках і ногах, мов те немовля у тугому сповитку. Справді, додається відповідальність за дитину, значно збільшуються клопоти, а щодесятиліття суттєво зростають вимоги до звання «хорошої матері». Виходить, що залишається запастися героїзмом² і на кілька років відмовитися від сну, професії, особистого простору та часу, будь-яких, окрім дитячих, інтересів, втратити фінансову самостійність, сидіти вдома і повністю віддатися на милість родині чи мізерну допомогу органів опіки. До всього того відмовитися від свого «Я», замінивши його на «ми», яке позначає винятково активність та досягнення дитини.

Як же вийти з дилеми «дім-робота», «занедбання себе чи дитини» – про це спробуємо далі поміркувати.

Концентраційні кола ДДТ (дім-двір-торгівельний центр)

Якщо не все, то таки багато що пізнається у порівнянні: наприклад, з традиційними культурами Сходу, де жінка не може показатися на вулиці без чоловічого супроводу, тож вихід у двір, простір мікрорайону – це вже крок за межі темного боку дому, гінекеї. Але зауважу, що у суспільстві масового споживання жінка вийшла з кухні, проте залишилася в межах дому, двору, мікрорайону. Її соціальне становище прочитується із престижності адреси проживання, яка, у свою чергу, конструється соціальною стратегією чоловіків навколо. Останні, навпаки, – визначають своє місцеперебування згідно з тим, у якому середовищі хотіли б перебувати. Будучи активними в різних сферах суспільного життя одночасно, чоловіки мають можливість ознайомитися чи не з усім списком стилів, виставлених на ярмарок життя, і вибирати на свій смак. Чоловіки, особливо з вищих прошарків суспільства, можуть вільно, безперешкодно асоціювати чи не асоціювати з собою те чи інше місце, де вони з'являються³. Тож і в сучасній Україні розподіл на жіночий та чоловічий світ лишається, але він змінює масштаб і уже розділяє простір поселення.

Колежанка у Фейсбуці (ФБ)

розповіла, як у неї тричі питали дорогу, поки вона гуляла з дитиною Подолом, – жінка з дитиною однозначно сприймається як місцева. Я сама з дитиною у фаст-слінзі їздила до батька в інший район міста, і так само була ідентифікована як місцева тими, хто питали дорогу. Здавалося б, безневинний стереотип, але те, що він існує, означає, що рідко коли не справджується: тож таки так, жінка з дитиною, мов припнута, може зустрітися лише в околицях дому.

Це пояснюється тим, що, стартуючи однаково – дім, садок, школа, виш, місце праці – саме жінка при народженні дитини, за поодинокими винятками, залишається вдома її доглядати. І якщо для чоловіка поява дитини майже не позначається на кар'єрних планах, то наслідки цієї події для жінки означають переривання попередньої траєкторії і зміну всього життєвого світу із подальшим складним поверненням на попередні позиції через кілька років, а то й полишенням їх на все життя.

Може це не так і погано, але жінки з малими дітьми часто жаліються, що відірвалися від життя, що бояться вже не вписатися у великий світ. Що різниця між «світами» таки суттєва, доводить розповідь однокласниці, котра на початку 2000-них учителювала в

«Якщо в очікуванні дитини можна зберігати активність, беручи всю відповідальність на себе, то з її народженням, здається, жінка вже точно зв'язана по руках і ногах, мов те немовля у тугому сповитку.»

молодших класах в одній із троєщинських шкіл. Якось вона загадала молодшим школярам описати парк, але виявилось, що діти не знайомі з парками, тож довелося їм «виїжджати у місто»⁴, щоби на власні очі побачити парк. Ці гетто спальних районів великого міста вповні збігаються із відомими прикладами етнічних чи релігійних гетто, тож метафоричність нашого слововжитку лише часткова.

Нині існують як проваджувані інституційно (державою через дитсадочки, а ринком – дитячими кімнатами і аніматорами в ТРЦ), так і належні самій жінці варіанти виходу з цих концентричних концентраційних кіл дім-двір, дім-майданчик-магазин-поліклініка, дім-садочок-робота-магазин-поліклініка.

Найперше до них належать досягнення так званого універсального дизайну – термін, що позначає доступність різних місць у місті для людей з обмеженою мобільністю. А це не лише інваліди, люди похилого віку, а й жінки з дитячими візочками. Активістки та активісти уже не один рік в Україні виборюють право на безбар'єрний простір, з 2009 по 2015 роки була затверджена державна програма «Безбар'єрна Україна»⁵, але не було би щастя, так «Євро-2012» допомогло. Адже, готуючись до цієї події, у Києві терміново почали робити пандуси, понижувати з'їзди з тротуарів, навіть електронні табло на зупинках громадського транспорту де-не-де поробили відповідно до міжнародних стандартів та вимог УЄФА. Деякі з них не доведені до кінця і понині, але це вже полегшило життя як людям із фізичними вадами, так і велосипедисткам/-ам, і особам з візочками.

Інша зручність з'явилася із впровадженням у Києві системи GPS та майже точним розкладом руху, що дає змогу відслідковувати, коли прибуде той чи інший транспорт, ба навіть знати, чи має він салон із низькою підлогою (це позначається значком людини

на інвалідному візку). Та після певних приємних моментів настає черга жорсткіших реалій, адже транспорт із низькою підлогою все ж не робить жінку з візочком, не кажучи вже про людей на візках, самостійними. Такий тролейбус чи автобус зазвичай зупиняється так, що між тротуаром та дверима лишається якраз стільки місця, що ні перескочити його передніми колесами, ні вміститися обома, і потрібно вже з проїжджої частини заскакувати в салон⁶. Тож знову залежиш від підмоги.

Керуючи візочком, одразу помічаєш усі ямки та виступи, не кажучи про пару приступок при вході, стрімкі сходи, або ж подвійні двері, які взагалі роблять магазини, аптеки, кав'ярні, банки та будь-які інші заклади неприступними. Проблема пересування подвоюється, коли

маєш здвоєний візочок для двійнят чи різновікових дітей, бо у нього значно більші габарити і менша маневровість. І таких візочків у дворах впродовж останніх років помітно побільшало, що, припускаю, пов'язано не лише з проявом спадковості, а й використанням допоміжних репродуктивних технологій.

Не розраховані на можливість появи у людини дітей або хвороб майже всі дореволюційні будинки – сталінки, хрущовки, особливо житло на горішніх поверхах – будувалися наче за гаслом оспіваної в російській естраді фрази «буду помирати молодим».

Оскільки наше суспільство віднедавна стало виразно дитиноцентричним, то через страх бути стигматизованими як «недбалі і ліниві» жінки вже не зачинають у хаті дитину, прив'язаною ногою до столу, як робили їхні прабабусі, а будь-що прагнуть щоденно і по

кілька разів вигулювати своє чадо на вулиці. Хоча вповні могли би, як радить Євген Комаровський, виносити спати дитину на балкон, звільняючись на деякий час від доглядової праці, бо свіже повітря на п'ятому поверсі навряд чи гірше, ніж при асфальті. А ось здоров'ю матері таке, мовлячи диктаторською мовою, «примушення до мобільності» часто дуже шкодить. Якось сусідка сама викликала постерегти візок, поки я заносила дитину до квартири, а потім розповіла, що, мешкаючи на

горішньому поверсі старого будинку, ледь не зірвала собі спину, носячи дитину з візком по сходах, тоді вона стала залишати візок унизу, проте його скоро спалили... А однокурсниця поділилася, що вона, коли хоче винести свою двійню у двір погуляти, зносить їх серпантинном. Кожен

поверх вона проходить двічі: спочатку з однією люлькою, а потім з іншою, а внизу на них чекає колесна база. Про це не прийнято говорити, скаржитися, вимагати покращення умов – ці розмови лишаються у колі жінок, за зачиненими дверима як варіантом комори⁷.

Та й загалом тему відсутності підйомників, пандусів, доступності міського простору піднімають не жінки з малими дітьми і не люди похилого віку, а громадські та міжнародні організації людей з особливими потребами, де чимало чоловіків працездатного віку, які між іншим згадують, що це полегшить життя не лише їм. І це теж прояв інтерсекційності⁸, адже означає, що й у безправ'ї не всі «звірі рівні», бо якщо проблема стосується винятково жінок чи літніх людей, то громадських організацій для її лобювання обмаль, медіями вона не висвітлюється, а держапаратом ігнорується.

Подолати згадувані бар'єри міського простору дозволяє застосування слінгів⁹ і переносок. Та те, що це не типовість, а рідкість, доводить випадок журналіста та письменника Артема Чапая, який за свої дописи і зокрема статтю «У вас все в порядку?»¹⁰ про досвід паритетного батьківства, тобто повноцінного БАТЬКІВСТВА, зокрема носіння дитини в рюкзачку, отримав від «Ла Страда Україна» відзнаку гендерної рівноваги та десятки обурених коментарів від чоловіків (менше жінок), чиї гендерні стереотипи були таким чином порушені.

Більшість користувачок слінгів зустрічаються у центральних районах міста. На рідному масиві Троєщина, де малечі повні двори, мені лише пару разів траплялися мами з переносками (ерго-рюкзак, кенгуру), жодного разу не помітила слінго-шарфів, слінгів із кільцями та інших базових конструкцій слінгів. Простуючи з дитиною в слінгу та ще одягнувши слінгокуртку, щораз я почувалася екзотикою, чула, як перешіптуються довкола люди, а якось дошкільня спитало у мами: «Це у тьоті дитина в животику?». І тут не так економічний (найдорожчий слінг дешевший за найдешевший візочок), а якраз звичаєвий, стильожиттєвий чинник грають свою роль, бо у спальних районах транслюється традиційніша культура материнства.

Про такі пристосування я дізналася не у своєму районі, а від колежанок та з соціальних мереж. Соціальні мережі та утворювані за їх допомогою спільноти, загалом, стають багатою ресурсною опорою (інформаційною, фінансовою, організаційною) у подоланні меж гетто, у пошуці засобів мобільності. А буває, що такі спільноти можуть виходити за межі мережі контактів і ставати реальними об'єднаннями¹¹.

Та віртуальний простір, як це не парадоксально, може не лише звільняти, а й сам витворювати гетто. Це стосується, наприклад, дитиноцентричних осіб, які шукають місцини з інформацією лише про своїх чад, лише на батьківських (мамських) форумах «сидять». Або ж жінки вимушено обмежують свої блукання павутиною певним типом сайтів, зокрема, тими, де вони продають-купують речі для дітей (ДитячийСеконд, Кідстаф, Клуба, Клубок, OLX). І вдаються до цього не так з екологічних причин (антиг-

«Якщо для чоловіка поява дитини майже не позначається на кар'єрних планах, то наслідки цієї події для жінки означають переривання попередньої траєкторії і зміну всього життєвого світу із подальшим складним поверненням на попередні позиції через кілька років, а то й полишенням їх на все життя.»

лобалістських, ресурсовичерпності, солідарності тощо), як з економічних. Така практика особливо притаманна не дуже заможним людям, точніше, представницям вищого нижчого та нижчого середнього класів.

Найактивніші з користувачок цих спільнот та місцин уже добре знаються поміж собою і, здавалося б, ось вихід із своїх чотирьох кутів, шлях до формування груп за інтересами, ширшого кола спілкування. Проте навіть мешканки одного міста рідко йдуть на те, щоби зустрічатися особисто, а воліють пересилати пакунки поштою, навіть живучи на сусідніх масивах. Тож, якщо інтернет не став, то «Укрпошта», як не дивно, стала одним з таких способів мобільності. Мама з маленькими дітьми – постійні відвідувачки її відділень, їх там вже поіменно знають, довіряють їм різні етапи процедури пакування та оформлення їхніх численних відправлень.

Та найбільше полегшує життя жінки, її доглядову працю, покращує мобільність, зрештою, надає змогу «вириватися» з дому залучення інших дорослих чи старших дітей у сім'ї, родичок та родичів, сусідок. Проте це теж залежність, яка формально не врегульована, тож через різницю очікувань, трактувань різними людьми правил, своїх прав та обов'язків вона може провокувати непорозуміння та конфлікти. У зв'язку з цим усе більше жінок вдаються до послуг нянь. Нині ціна такого догляду у Києві коливається в діапазоні 30-50 грн. за годину чи від 4 до 15 тисяч гривень за місяць роботи. У той же час за даними Держкомстату середня заробітна плата у столиці приблизно дорівнює 6 тисячам. Тож послуги няні доступні лише для родин, чий достаток є вищим за середній, що майже не зу-

стрічається серед багатодітних сімей, розлучених, самотніх матерів, родин, які переїхали з інших місць¹², людей, які втекли від насильства у сім'ї, зазнали якихось інших проблем, тобто тих, для яких така допомога є якраз найнеобхіднішою для успішної адаптації, змоги покращити свій достаток та самооцінку, працюючи в оплачуваному секторі економіки.

Чому я не потрапила на «Книжковий Арсенал»

«Ти можеш планувати, але знай, що маєш коректора (дитину), я таких коректорів маю троє» (Люба, чат у ФБ).

Народження дитини, безумовно, змінює розпорядок дня, а особливо ночі, але якісь звички лишаються. Так, досі не полишаю вранішню звичку чаю і ФБ, в останньому уже давно мало що пишу, стрічку дивитися теж не встигаю, лише пантрую, щоби якісь особисті важливі повідомлення не пропустити. А ще зауважую у правому верхньому куті кількість подій, які в цей день пропускаю ;)

Тож на цьогорічні «Країну Мрій» та «Книжковий Арсенал» я не потрапила. Водночас бачила фотозвіти знайомих із малими діточками з таких заходів. І тут варто згадати про просторовий вимір інтерсекційності. Адже якщо мешканкам центральних кварталів міста, щоби дістатися до місця дійства (Французької весни, Книжкового арсеналу, фестивалю вуличної музики, їжі тощо) достатньо подолати кілька бордюрів чи сходиночок і в цьому переноски справді помічні (тому й набули в середмісті більшої популярності), то тим, хто мешкає далі, доводиться добиратися, у кращому випадку, на метро чи іншим громадським транспортом, а коли вже зовсім на околицях, тоді для тієї ж мети треба зважитися на далеку і довгу подорож із пересадками. На таку дорогу не завжди наважишся ще носячи дитину в собі, що вже казати, коли на собі чи за собою доводиться маля тягати. Звісно, ситуацію виправить машина, і це ще один параметр тепер уже майнової інтерсекційності.

Але навіть діставшись до місця подій, людина не вільна, а залежить від дитячого коригування. Певно, усі бачили, як з концерту, театру жінки втікали із дітьми, які заходилися від плачу. Ще швидше жінка з дитиною

має тікати з тераси кав'ярні чи ресторану, бо, на жаль, закону щодо заборони паління у публічних місцях чомусь не дотримуються, а всередину приміщення з візком не завжди поткнешся та й сидіти там влітку – та ж геттоїзація. Інша поширена причина вимушеного покидання жінками з грудними дітьми публічних місць – це неможливість задовольнити їх фізіологічні потреби – лише в поодиноких закладах можна зустріти вбиральні, обладнані всім необхідним, а в парках, місцях масових гулянь, демократичних закладах харчування не знайдеш такої «розкоші» як пеленальні столики, дитячі накладки на унітаз, серветки, не кажучи вже про підгузки¹³. Та навіть коли у жінки все з собою, то поміняти підгузок дитині чи погодувати її у людному місці не кожна наважиться.

Певно, що один-три роки без відвідин Книжкового Арсеналу – це не критично. Значно критичніше, коли через усі згадані причини жінка змушена відмовлятися від важливих для неї зустрічей, заходів, зрештою, втрачати через це змогу продовжувати себе в професії та/чи працювати в оплачуваному секторі економіки. Останнє ставить її у повну залежність від інших членів родини. Така фінансова залежність ще більш посилює геттоїзацію і збільшує ризик зазнати психологічного, економічного або фізичного насилля.

Тож, як ми побачили в ході нашого дослідження, обмеження геттоїзації по-різному зачіпають різні групи жінок. Як правило, соціально найуразливіші з них майже не мають вибору, ніж «героїчно» переживати всі обме-

ження і труднощі материнства. Водночас для заможніших, освіченіших, тих, які мають просторові бонуси, – живуть у великих містах, у їх середмісті, у добре облаштованих місцях – доступні численні засоби та способи подолання бар'єрів мобільності. Тож для цих останніх питання залишатися в колі дім-двір-торгівельний центр чи виходити в ширший світ – це питання вільного вибору, який може скоригувати лише патріархатна традиція оточення. Та навіть за умови доступу до всіх цивілізаційних досягнень, майже всі ситуації мають свої «але», що вимагає постійної уваги до цієї проблеми і спроб її вирішення, яких нині обмаль.

Ось таким чином, зокрема, через іммобілізацію та геттоїзацію в материнстві, її замовчування, жінки стають вразливішими, що грає на руку відтворенню системи нерівності, яка завдяки такому узалежненню може безкарніше дискримінувати жінку (змушує її отримувати менше, а то й взагалі не отримувати платню за зроблену роботу, займатися всім непростим, віддавати власні таланти, ресурси, час, тіло, життя в пожертву, терпіти насильство). Можемо зробити висновок, що замість робити невідчутною у мобільності та особистісному зростанні ту біологічну підставу, яка в материнстві в рази менша, ніж у соціально надбудованому, держава, ринок, оточення спекулюють на тому, що жінка народжує та годує грудьми, аби легітимізувати все нові дискримінаційні практики.

Я

¹ Проблема стосується всього батьківства, та позаяк батьківство нині лише починає освоювати доглядову працю, то й досвід його проживання ще дуже обмежений. Це, приміром, зауважує Тамара Марценюк. – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/2015/06/28/buti-tatom-i-mamoju-v-ukrayini/>

² Поширену в суспільстві XX та XXI століть практику материнства із повною самопожертвою популярний своїми книгами та передачами дитячий лікар Євген Комаровський називає «героїчною», протиставляючи їй систему «щасливого материнства», яка передбачає лише прості та ефективні речі, що лишають жінці час і простір для особистого.

³ Малес Л. Гендерна сегрегація в процесі соціалізації // Філософсько-антропологічні студії, 2001. Спецвипуск. – 2001. – С.109-117.

⁴ «Виїхати у місто» – дуже показовий щодо відчуття сегрегованості сталий вираз багатьох мешканок «спальних масивів».

⁵ Постанова Кабінету Міністрів від 29 липня 2009 р. № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF>.

⁶ Як пояснює Олег Полозюк (Національна асамблея інвалідів України), для того, щоби можна було скористатися відкидним пандусом (ніколи не бачила, щоби ним скористалися), транспорт із низькою підлогою відповідно до відомчих інструкцій має зупинятися не далі, ніж за 40 см від бордюрного каменя.

⁷ Метафора невидимості з праці Ів Кософськи Седгвік (Eve Kosofsky Sedgwick) «Епістемологія комори».

⁸ Поняття, що використовується у дослідженні дискримінації на позначення перетину ознак (стать, раса, вік, походження, заможність тощо), які за умови їх взаємонакладення поглиблюють соціальну нерівність.

⁹ Від англ. «перев'язь» – тканинне пристосування для носіння дітей, поширене у багатьох народів світу.

¹⁰ Чапай А. У вас все нормально? – Режим доступу: infoporn.org.ua/materials/author_column/U_vas_vsygo_normalno/50800.

¹¹ Прикладом такої є «Творчі мами». – Режим доступу: <http://tvorchi-mamy.nethouse.ua/>

¹² Подвійної геттоїзації зазнають переселенки, як зазначають у своїх дослідженнях Оксана Міхеєва та Вікторія Середа: окрім того, що вони прив'язані до дому, сам цей дім розташований у закритих групах (поселеннях, таборах, санаторіях).

¹³ Таку зручність помітила Ірина Славінська у ресторації «Фабрика» (м. Івано-Франківськ). – Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10205457234442597&set=a.1737041058160.2098653.1002607892&type=1&permPage=1>.

СПРИЙНЯТТЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ МАТЕРЯМИ: УЯВЛЕННЯ, ПЕРЕЖИВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ

МАРІЯ ДОМАЩЕНКО

*«Київ перетворився на місто
для роботи...
Тут заробляють гроші,
одразу ж їх витрачають.
Але немає нічого для людей»
(з інтерв'ю № 3)*

Міський простір є одночасно і структурою, що впливає на життя своїх мешканців/-ок, і відображенням їхніх норм та цінностей. На прикладі міста Києва можна побачити, як міський простір активно трансформується, причому досить часто це відбувається всупереч бажанню містянок і містян (пригадаймо Гостинний двір, Пейзажну алею та інші протести проти нових забудов). Це означає, що міський простір також відображає відносини влади та ієрархії, є ареною боротьби. Ідеться не тільки про владу політичну чи економічну, але й символічну – наприклад, контроль і доступ до певного простору. Саме тому актуально дослідити сприйняття міського простору матерями, адже це дає змогу зрозуміти, яким чином міський простір як певна структура впливає на людей різного класу, статусу, статі.

Головною метою опитування матерів було проаналізувати сприйняття ними міського простору Києва. У першу чергу нас цікавило, що переживають жінки, перебуваючи у міському просторі разом із малолітніми дітьми – який простір є більш / менш комфортним? Як змінилося сприйняття міського простору з появою дитини (дітей)? Із якими проблемами стикаються жінки, перебуваючи у міському просторі разом із дітьми? Які норми, правила та цінності щодо поведінки в місті вони

передають своїм дітям?

Було проведено 4 напівструктуровані інтерв'ю з жінками, які доглядають за однією дитиною або кількома дітьми дошкільного віку. Територіально респондентки проживали на ВДНГ (респондентка № 1), на Оболоні (респондентка № 2), на Позняках (респондентка № 3) та у приміському селі Калинівка (респондентка № 4).

Час як ресурс

Першим важливим моментом, на якому варто наголосити, є час. Зв'язка час-простір є важливим теоретичним концептом, адже міський простір змінюється відповідно до часу – існують так звані «часи пік», час обіду, тощо. Особливо важливо, що простір змінюється шляхом перетину особистих маршрутів у певних місцях, таким чином – як місто впливає на людину, так і людина впливає на місто¹.

Уже на етапі обговорення часу інтерв'ю виявилось, що розпорядок дня матерів цілком формується потребами їхніх дітей. Інтерв'ю з матерями руйнують міф про те, що жінки-домогосподарки мають дуже багато вільного часу, а їхні справи є буденними і передбачуваними. Справи, якими займаються матері (крім однієї, яка працює), хоча і є рутинними, але дуже залежать від зовнішніх обставин, особливо від дітей. Наприклад, із Респонденткою № 2 ми декілька разів домовлялися про зустріч – але кінець-кінцем вирішили провести інтерв'ю по телефону, тому що їй було досить незручно, як вона сказала, «втягувати» мене у свої справи, бо її діти можуть у будь-який момент інтерв'ю нас перервати («у нас все буває спонтанно»). Респондентка № 4, коли ми домовлялися про інтерв'ю, призначила час так: «Давай я тоді подзвоню десь о 15.30: старші якраз заснуть, а молодший ще не прокинеться».

Загалом, час денного сну, відпочинку дітей, є найбільш продуктивним часом для матерів, тому що вони «можуть спокійно займатися своїми справами та робити, що їм потрібно» (P2). Вибір локацій для виконання справ разом із дітьми визначається го-

строю економією часу. Респондентка № 2, наприклад, взимку не ходить до крамниці, тому що процес «усіх зібрати та дійти» займає занадто багато часу (P2). Респондентка № 3 (яка працює), намагається піти з роботи хоча б на 15 хвилин раніше, щоб встигнути приготувати вечерю до того, як чоловік приведе дитину із садочка.

Комфорт та дискомфорт у міському просторі – власне почуття безпеки

Наступним неочікуваним моментом є те, що наявність поруч із собою дитини збільшує власне почуття захищеності, водночас і підвищуючи переживання за своїх дітей.

Якщо говорити про місця та райони, у яких матері почувають себе комфортно і самі, і з дітьми, то загалом це тихі спальні райони, де проживають самі респондентки (Оболонь, Позняки та ВДНГ) або парки та сквери. Комфортно там, де «симпатиченько все й акуратно, ще й інфраструктура розвинена – різні магазини, аптеки, садочки» (P1). І навпаки – дискомфорт з'являється у місцях масового скупчення людей та машин: «Коли ми з дітьми йдемо по тротуару без огорожі, а поруч проносяться автівки, у мене замирає серце, тому я завжди їм кажу триматися за візочок» (P2).

З іншого боку, уявлення матерів про те, яким має бути місто, є специфічними, адже місто, тим більше столиця та економічний центр, зовсім не обов'язково має бути «тихим та спокійним» (P1). Райони, які матері вважають еталонами – Оболонь та Позняки, є комфортними для сімей із дітьми, адже вони пропагують та забезпечують певний розподіл ролей: обоє працюючі батьки, дитсадочки, цілодобові супермаркети, аптеки, торговельні центри, які свідчать про гендерфікацію цих районів².

Зміна сприйняття міста із появою дитини та проблеми у міському просторі

Поява дитини радикально змінює сприйняття міського простору жінками. «Ти починаєш помічати те, чого ніколи взагалі не помічала: наприклад,

автоматичні двері ... скати для візків ... висоту бровки...» (P1).

Матері стикаються з великою кількістю проблем, пов'язаних із часовими обмеженнями та недорозвиненістю інфраструктури міста: «*немає скатів для візочків*» (було зазначено всіма респондентками), «*занадто вузькі двері*» (P1), «*у деякі магазини просто неможливо зайти із візочком, доводиться його залишати на вулиці, і вони ж за нього не відповідальні*» (P2). Окремо можна виділити проблеми, пов'язані

із використанням громадського транспорту – «*маршрутки зовсім не пристосовані до матерів із дітьми – мало місця, неможливо ні зайти, ні вийти*» (P4).

Найкраще (але також не надто добре) пристосованим до потреб матерів із дітьми є метрополітен, особливо «*станція метро «ВДНГ», тому що там є ліфт, який працює!*» (P1).

Іншим моментом, який є проблемним для всього населення міста, але набув гостроти для опитаних мам лише після появи дитини, є дорожній рух, адже він несе із собою багато небезпек та ризиків, які складно пояснити дітям, «*які ще не розуміють, їм усе треба пояснювати*» (P2).

Такі для матерів з дітьми не є альтернативою громадському транспорту. «*Мені не подобається, як вони ставляться. Тільки ми підходимо до машини, водій починає кривитися. Завжди його треба вмовляти, щоб*

візочок покласти в багажник. Потім сідаємо в машину, і починається: – А вони мені машину не забруднять? Чого вони так крутяться? Скажіть їм, щоб сиділи тихо, а то я зараз усіх висаджу...» (P2). Таке ставлення можна зустріти скрізь на вулицях, особливо, якщо мама заходить у місце, не призначене для дітей.

Крім того, із появою дитини у жінок змінюється ставлення до проблем санітарно-гігієнічного характеру (знову ж таки типових, але не таких гострих для більшості міських жителів/-жок): «*немає можливості ні замінити підгузки, ні руки йому/їй помити – тому намагаюся не відходити далеко від дому*» (P1), «*якби були якісь кімнати або вбиральні, де можна було б нагодувати немовлятка, то я би була трохи вільнішою*» (P4).

Із вищенаведених проблем можна зробити висновок, що міський простір надзвичайно ускладнює пересування матерів із дітьми. Оскільки майже всі види транспорту не відповідають потребам мам із дітьми, то виникає ситуація, у якій жінки мають обмежений радіус пересувань. Таким чином, обмеженням є їх коло можливостей у прийнятті рішень: «*Раніше ми всі разом виїздили в місто за одягом, взуттям... Зараз вже немає ані особливого бажання, ані сил. Тому я вимушена купувати речі десь поруч. Дешевше звісно, але якість набагато гірша*» (P4). Щодо становища цих жінок можна використати термін «просторова пастка», адже для них простір міста обмежується лише районом навколо їхнього будинку³.

Навчання безпеці у міському просторі

Оскільки найбільш проблемним для матерів є питання транспорту, не дивно, що найпершими правилами поведінки є правила дорожнього руху. Уже в наймолодшому віці (1,5 роки) дітям розказують, на який сигнал світлофора потрібно чекати, як переходити дорогу, де безпечніше ходити на тротуарі.

Коли дитина стає настільки самостійною, щоб відійти від мами досить далеко, її починають навчати пове-

«Міський простір спрямований на потреби здорової працюючої людини, у той час як жінкам із дітьми той же самий простір значно обмежує свободу вибору та коло можливостей.»

дінці з незнайомими людьми. Наприклад, гра «Чужий дядя» (P2) полягає в тому, щоб навчити дитину не вірити будь-яким розповідям чужої людини (не тільки чоловіка, але гру вони між собою саме так і називають – «Чужий дядя») і не піти з нею.

Цікаво, що дітей вже змалку вчать розпізнавати певні рольові атрибути, адже у випадку, якщо вони загубилися, вони мають знайти людину у формі, або «*будь-кого, хто виглядає відповідально – менеджера (якщо це в Макдональдсі) або охоронця*» (P4).

Оскільки старші діти знаходяться у міському просторі самі без дорослих (наприклад, в 11 років вже самі їздять до школи), то їх вчать не розмовляти із незнайомцями, визначати та захищати себе від різних домагань (не тільки сексуальних, але й пограбування), наприклад, говорячи гучним голосом та привертаючи до себе увагу.

Висновки

Хоча аналіз декількох інтерв'ю не дає змоги екстраполювати висновки цього дослідження на всіх матерів із малолітніми дітьми, проте виявлені проблеми є досить типовими: економія часу та залежність від потреб дитини, обмеження у пересуванні через невідповідність інфраструктури міста, соціальний тиск через наявність дітей, спальні райони як еталон комфортного міста... Можна сказати, що міський простір Києва спрямований на потреби здорової працюючої людини, у той час як жінкам із дітьми той же самий простір значно обмежує свободу вибору та коло можливостей.

¹ Mei-Po K. Gender, the home-work link, and space-time patterns of non-employment activities. *Economic Geography*, 75(4). – 1999. – P. 377.

² Van den Berg M. City Children and Gendered Neighbourhoods: The New Generation as Urban Regeneration Strategy. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2). – 2013. – P. 529.

³ Gilbert M. R. Race, Space, and Power: The Survival Strategies of Working Poor Women. *Annals of the Association of American Geographers*, 88(4). 1998. – P. 603.

СВІТ У НЕРІВНОСТЯХ І ДОСЯГНЕННЯХ

КАМПАНІЯ #SAVEGENDERMUSEUM

#SaveGenderMuseum – це міжнародна кампанія на підтримку Харківського GenderMuseum, який зараз на межі закриття через складну ситуацію в країні. #SaveGenderMuseum – проект, розроблений іспанською художницею María (Pimienta) Sánchez у рамках роботи європейської волонтерської служби (European Volunteer Service) в Україні. Значний внесок у розробку проекту зробили засновниця і директорка музею Тетяна Ісаєва та дизайнерка Марія Чорна.

GenderMuseum у Харкові – єдиний музей такого роду не тільки в Україні, а й на теренах колишнього СРСР і навіть у Східній Європі. Він здійснює важливу просвітницьку роботу щодо питань гендерної нерівності. Роль цієї роботи надзвичайно зростає у складні часи перехідного періоду, що їх зараз переживає Україна.

Колекцію музею складають понад 3000 експонатів, з метою збереження сьогодні більшість із них складено в коробки, бо умови музею є ненадійними, а фінансування не може забезпечити навіть заміну ламп, тож знайомство з експонатами часто відбувається при свічках. Щоб зберегти унікальний музей історії жіночого і гендерного руху, можна як допомогти фінансово, так і підтримати кампанію, помістивши спеціальний знак у себе на аватарці, розповісти про це іншим чи запропонувати будь-яку іншу підтримку.

ВІДТЕПЕР КИЯНКИ МОЖУТЬ НЕ БОЯТИСЯ ПІЗНО ПОВЕРТАТИСЯ ДОДОМУ

У столиці з'явився волонтерський рух під назвою «Брат за сестру», направлений на те, щоб захистити жінок, які пізно ввечері повертаються додому самі. Організувала його киянка Олена Ющенко. Роль «братів» на добровільній основі виконують хлопці віком від 16 до 30 років. Їхнє завдання провести або підвезти до дому самотніх дівчат і жінок

в пізню годину. Ця послуга безкоштовна, відшкодовуються лише витрати на бензин.

За словами Олени, відбір «братів» є досить суворим. «Ми вивчаємо в соцмережах усіх кандидатів, потім зустрічаємося особисто, перевіряємо документи. Дівчата, яким потрібна допомога, звертаються до мене безпосередньо. Я записую їх дані, а також час і місце, де їх мають зустріти. Також на сторінці в соцмережі є контактні дані дівчат-координаторок, до яких можна звернутися», – каже Олена.

ЖІНКИ НА ІКОНКАХ FACEBOOK ВИЙШЛИ НА ПЕРШИЙ ПЛАН

Ми регулярно дивимося на іконки Facebook, але рідко звертаємо увагу на їх зовнішній вигляд. Кейтлін Уіннер, керівниця служби дизайну Facebook, розповіла, як змінила набір символів, що використовуються в соціальній мережі, щоб вивести на перший план жінок. Уіннер почала з іконки, що позначає друзів: «Як жінка, яка отримала освіту в жіночому коледжі, я не змогла не побачити символічне значення іконки: жінка в буквальному сенсі знаходиться в тіні чоловіка, її позиція не дозволяє діяти».

Підсумком роботи став символ, на якому жінка стоїть попереду чоловіка, при цьому вона трохи нижча його за зростом. Ця іконка, щоправда, відображається тільки у користувачок соціальної мережі.

ЗА РІВНЕМ ГЕНДЕРНОЇ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНА У СВІТОВОМУ РЕЙТИНГУ ЗАЙМАЄ 107 МІСЦЕ

За рівнем представництва жінок у парламенті Україна посідає 107-е місце у світі, на міністерських посадах – 68-е місце. Про це йдеться в проекті Національної доповіді «Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000-2015», підготовленому Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

Кількість жінок у Верховній Раді становить 12,1 % (51 жінка з 422 осіб). За цим показником Україна поступається не лише розвиненим країнам, а й країнам пострадянського простору, випереджаючи лише Грузію та Вірменію.

Станом на травень 2015 р. рівень представництва жінок на міністерських посадах склав 10,5 % (2 жінки обіймали міністерські посади, 5 – посади перших заступниць міністрів, 11 – заступниць міністрів). Відкритість представницьких органів влади для жінок зростає з переходом на більш низькі територіальні рівні. Так, частка жінок у депутатському корпусі обласних рад – 12-14 %, районних радах – 23 %, міських – 28 %, сільських та селищних рад – 46 % і 51 % відповідно.

ЕММА ТОМПСОН ВВАЖАЄ, ЩО СТАНОВИЩЕ ЖІНОК В ГОЛЛІВУДІ СТАЄ ГІРШИМ

Британська акторка Емма Томпсон вважає, що в акторському середовищі, як і раніше, панує сексизм, а становище жінок у Голлівуді зараз навіть гірше, ніж у ті часи, коли вона тільки починала

свою кар'єру. На думку Е. Томпсон, у Голлівуді жінки все ще мають значно менше можливостей, ніж чоловіки: «Не думаю, що можна говорити про скільки-небудь значні поліпшення. Мені здається, зараз жінки відчувають ще більший тиск з приводу того, як вони повинні виглядати, ніж у той час, коли я була молодою. Тоді я думала, що ми на шляху до серйозних змін, але тепер здається, що ситуація стала ще гіршою».

Рубрику підготував Володимир Карпов за матеріалами веб-сторінок: <http://kyiv.ridna.ua>, <http://www.wonderzine.com>, <http://savegendermuseum.com>, <http://www.unian.net>.

ПРАВО БЫТЬ ЖЕНЩИНОЙ...

(НА ИСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ ОПЫТЕ ЕВРОПЫ И ВОСТОКА)

САБИНА ТАРВЕРДИЕВА

Пути развития гендерной теории как таковой, отношения общества к гендерной проблематике и, собственно, гендерных аспектов отношений в обществе зависят от географических, социальных, нравственных, религиозных аспектов постановки проблемы вообще, и иногда парадоксально расходятся, «сворачивая» на каждом из факторов.

Отношение к женщинам формируется согласно физиологическим и идеологическим представлениям о роли женщины в обществе и в истории. Например, роль женщины-матери и женщины, как субъекта, имеющего социальный статус, – понятия

Ходить за водой в Азербайджане – исключительно «женская» обязанность

разные. Но биологический фактор рассматривается как предназначение этой роли. Ненси Чодороу в своей работе «Воспроизводство материнства» отмечает: «Они считают аксиомой, что материнство женщины в его расширенном понимании социально, психологически и биологически естественно и функционально»¹. Это касается вопроса места и значения женщины в доме, в семье и в обществе. Например, в Афинах на надгробиях умелых домохозяек изображали три символа: уздечку, намордник и петуха. Эти образы выражают больше, чем слова: покойная умела «держат в узде» слуганок, «молчать в мужском обществе и вставать с первыми петухами»².

Религиозная составляющая определения роли женщины в обществе самая древняя, нередко вызывающая споры, особенно в мусульманских странах, и самая сильная, с точки зрения восприятия и соблюдения. Ибо экономические, географические, социальные факторы динамичные, то есть меняющиеся, в то время, как религиозные – базовые и статичные. Но следует отметить, что данная сторона вопроса требует определенных разъяснений, поскольку в современном мире много стереотипов, мешающих правдивому толкованию большинства важнейших моментов. Так, например, права и обязанности женщины в исламе обсуждаются очень бурно и в большинстве случаев субъективно. Если анализировать и сравнивать постановку женского вопроса и в исламе, и в христианстве, то особых различий не увидим. «Целомудрие, смирение, скромность, умеренность, молчание, трудолюбие, милосердие, опека: эти слова звенели в женских умах в течении многих столетий: произнесённые проповедником в церкви, повторенные в семье, прочитанные в книге, написанные для женщин»³. Смирение, кротость и поведение – вот что требовалось от женщины от имени Бога и от имени мужей, отцов и сынов. Те же самые качества перечисляются в Коране, когда говорится о положительных женских качествах. Современный мир показывает весь спектр

развития мусульманских женщин на разных стадиях. Например, азербайджанская женщина имеет право голоса, право на образование с 1920-х годов XX века. В то же время как некоторые мусульманские страны не торопятся признать и принять права женщины. Поэтому однозначно судить о поло-

жении мусульманских женщин в мире сложно.

Среди важнейших воздействующих факторов, которые также играют немаловажную роль, географические и социальные факторы. Так, например, род деятельности городских и деревенских женщин были разными. Однако, неизменным оставалась ситуация с отношением к женскому труду, к восприятию женской трудовой деятельности в частности, и в общем, к полю действия Женщины в ее глобальном значении. Первоочередным полем действия для женщины оставался «Дом» в его генеральном значении. Эта сфера деятельности была основной и обязательной для женщины в семье. Но если деятельность горожанки была заключена именно в эти рамки «дома», то деревенская женщина могла, а во

«В Афинах на надгробиях умелых домохозяек изображали три символа: уздечку, намордник и петуха. Эти образы выражают больше, чем слова: покойная умела «держат в узде» слуганок, «молчать в мужском обществе и вставать с первыми петухами.»

многих случаях должна была выходить за эти рамки. Самое интересное в этой ситуации то, что данное отношение типично и для Европы, и для Востока. То есть и для европейской женщины, и для восточной были определены рамки тех границ, которые «назначались» мужчинами. Этот аспект не меняется и по сей день. Например, если рассмотреть быт азербайджанской женщины XV – XVIII веков, то увидим картину по своей сути очень похожую на быт и уклад среднестатистической женщины в Европе того же периода. Она была подключена ко всем процессам внутри дома. Это было ее прямой обязанностью, к этому готовили ее с самого рождения.

«Работа вне дома указывала на неспособность мужа или отца прокормить семью. Естественной «карьерой» и предназначением женщины, безоговорочно признаваемыми обществом, было замужество.»

Еще одним основополагающим фактором, который непосредственно влиял на изменения границ поля действий женщин, была экономическая составляющая: так, например, крестьянка не только могла, но и должна была работать вне дома, в то время как женщина из богатой семьи могла управлять только внутри дома. Причем и в Европе, и на Востоке, в частности в Азербайджане, женская территория в доме находилась во внутренней части «дома», ограждалась от «внешнего мира». Выход за рамки этих границ был возможен лишь в экстренных случаях. Н. Крючкова отмечает: «Работа вне дома указывала на неспособность мужа или отца прокормить семью. Естественной «карьерой» и предназначением женщины, безоговорочно признаваемыми обществом, было замужество. И если признания многих юридических прав женщины добились уже во второй половине XIX века, то победить стереотипы было сложнее»⁴. В постановке вопроса ситуация менялось от того, какое семейное положение было у женщины: при живом муже, опекуне или вдове. И каждый раз во всех ситуациях ссылались на мужскую опеку.

Именно учитывая этот фактор, можно предполагать, что незамужние или же без опекуна вдовы находились в более выгодных условиях, чем замужние. Но самым парадоксальным является тот фактор, что вдовы имели относительную свободу по сравнению с другими женщинами. Они могли самостоятельно вести дела, руководить хозяйством. Со смертью мужа влиятельные дамы обретали также юридическое право ведения дел. Но при этом они не имели права на набор рабочих, а без найма продолжить дело было очень трудно. О. Хафтон в своей работе «Женщины, труд и семья» отмечает, что, например, в Англии и Голландии женщины могли после смерти мужа сохранить типографию только с тем условием, что за печатным станком будет стоять мужчина. Этого требовал закон. Или в Женеве вдова часовщика могла продолжить работу с тем условием, что могла изготавливать только детали и гравировку корпуса. На остальное она не имела права. «В целом необходимость компенсировать труд мужа за счёт найма заменяющего его работника, вероятно, лишало около 90 % вдов ремесленников возможности продолжать семейный бизнес в полном объеме»⁵. Если, с одной стороны, вдовы имели возможность вести самостоятельные дела без опекуна, то, с другой стороны, не было той моральной защиты, которая была бы у замужних в лице мужа. Общественное осуждение было даже сильнее, чем юридические ограничения. Соблюдение этих границ тоже было обязанностью женщины, в то время как определение границ веками складывалось мужчинами.

Если рассмотреть современную историю эмансипации женщин, то увидим, что даже на сегодняшний день попытки ограничения деятельности женщин сохранили свою актуальность. В развитых странах это происходит на глубоком нравственно-психологическом уровне, в то время как в странах третьего мира данный аспект является основополагающим.

«Женский труд оплачивался ниже, чем мужской. И работать женщины могли только в тех отраслях, в которые «допускались» мужчинами. В новую промышленную эпоху женщины вошли с социальной дифференциацией деятельности, гендерным распределением профессий, но бесправными и необразованными. Женщина оставалась чьей-то дочерью, чьей-то женой или вдовой.»

Но с течением времени, все больше женщин получали доступ к образованию, работали, тем самым обретали кое-какую экономическую независимость, постепенно расширяли свои, так называемые, границы деятельности. И на этой стадии преуспели горожанки. Так, с появлением промышленных центров в городе росла численность работающих женщин: если до этого только в сельских местностях женщины приносили доход в общий бюджет семьи, то с развитием промышленности горожанки также стали участвовать в формировании семейного бюджета. Но точно так же, как в деревнях, женский труд оплачивался ниже, чем мужской. И работать могли они только в тех отраслях, в которые «допускались» мужчинами. В эту новую эпоху женщины вошли с более расширенным полем действия, с социальной дифференциацией деятельности, гендерным распределением профессий, но бесправными и необразованными. Женщина оставалась чьей-то доче-

рю, чьей-то женой или вдовой. Она передавалась от отца к мужу, от мужа к сыну и никогда не была отдельной, самостоятельной частью общества. Ни в одной сфере деятельности женщины не обрели основную главенствующую миссию, однако данные тенденции менялись, если женщина относилась к высшему сословию.

В зависимости от географии меняется и род деятельности женщин. Гендерное распределение труда в деревне и в городе также имеет свою специфику. В деревнях женщины были заняты на фермерских хозяйствах. Женщины из низших сословий в городе занимались в сфере обслуживания, нанимались гувернантками в дома знати, широко использовался женский труд в текстильном производстве. В этом плане можно говорить о синхронном развитии событий в Европе и на Востоке. Следует отметить, что те же тенденции были актуальны в Азербайджане XVIII-XIX веках, когда в таких профессиях, как ткачество, ковроткачество издревле работали женщины. В Азербайджане и на современном этапе есть отрасли, в которых большинство работающих – женщины: образование, медицина, сфера обслуживания и т.д. Нужно отметить, что школы способствовали повышению квалификации девушек, что, в конечном счете, привело к тому, что в обществе появились женщины, занимающиеся трудовой деятельностью в других сферах – как в европейских, так и в восточных странах, хотя стереотипное мышление, относительно женского интеллекта мешало восприятию женского образования.

А самое интересное то, что в вопросе образования социальный статус женщины не учитывался, а получение образования для женщины часто даже становилось скорее недостатком, чем преимуществом. В редких случаях делали исключение для жён образованных мужчин, чтобы они соответствовали своим мужьям. В эту эпоху девушкам разрешилось получить «ограниченное» образование под бдительным контролем мужчин.

Время, когда появились первые

школы для женщин в Европе и на Востоке, также совпадает с незначительной разницей. Так, в Европе уже в XVIII веке существовали школы для девочек. В Азербайджане же первые школы появились в конце XVIII в начале XIX века. Однако можно привести много примеров, когда женщины из ари-

стократического общества еще задолго до появления школ получали образование, блистали своим интеллектом, занимались творчеством, занимали достаточно высокие посты в иерархии власти. Например, дочь Мехди Гулу хана Карабахского Хуршидбану Натаван (1832-1897) была авторкой многих лирических стихов, руководительницей литературного кружка «Меджлисе-Унс» (Собрание друзей), занималась благотворительностью в Шуше. Кстати благотворительность считалась обязательной деятельностью аристократок и в Европе, и на Востоке, что мы наблюдаем и сейчас.

В Европе еще раньше, уже с XIII века, блистали своим умом и талантам Кристина де Пизан, Хадевийка Антверпенская, Мехтильда Магдебургская, Маргарита Порете, Беатриса Назаретская, Хельдегарда Бингенская и другие. Они смогли внести свои имена в историческую картину времени, но та-

кие примеры являются исключением, подтверждающими правило. Следует также отметить, что писательницы – это достояние городов. Аристократия, принимавшая у себя гостей, образовывала своеобразные «центры», где обсуждались многие общественно-политические, экономические вопросы.

Конечно же, в начале на этих приемах женщины являлись частью «декора», но в дальнейшем роль и значение женщины в этих «центрах» стали неоспоримы. Параллели и сравнение положения женщин в Европе и на Востоке приводят нас к неутешительным выводам: причину неравенства нужно искать не в видимых географических, экономических аспектах, которые изменяемы и исправимы, а в более глубоких историко-психологическом и нравственном пластах. Вне зависимости от географических, социальных аспектов, Женщина с ее «непонятым» Миром, с ее историческим «грузом» обязанностей и борьбой за права, остается «другой» в системе идентификации в обществе.

¹ Чодороу Н. Воспроизводство материнства. – М., РОССПЭН, 2006. – С. 21.

² Вардиман Е. Женщина в древнем мире. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 215.

³ История женщин. – II том. Молчание Средних веков / [под ред. Кристиан Кляниш-Зубер]. – СПб.: Алатай, 2009. – С. 108.

⁴ Крючкова Н. Светское общение как средство самореализации аристократки в средневековой Англии. // Гендер и общество в истории. – Алатай, 2007. – С. 319.

⁵ История женщин – II том. Молчание Средних веков / [под ред. Кристиан Кляниш-Зубер]. – СПб.: Алатай, 2009. – С. 57.

ФЕМІНІСТИЧНЕ ТЕОРЕТИЗУВАННЯ: МІЖ ДРУГИМ ТА ТРЕТІМ СВІТАМИ

ЕЛЕНА ДУДКО

Західний ліберальний фемінізм часто гостро критикувався за класову, расову / етнічну та / чи сексуальну засліпленість. Так, шукаючи шляхи вирішення *«нещасливого шлюбу між марксизмом і фемінізмом»*¹, ліві феміністки критикували не лише марксистський підхід за гендерну сліпоту, але й ліберальний фемінізм за надмірний акцент на індивідуальному виборі, агентності та автономії, що не звертає уваги на структурні утиски, особливо щодо класових відносин.

Іншим прикладом може бути критика з точки зору теорії інтерсекційності, вперше запропонована Кімберлі Креншоу². Авторка закликає виходити за рамки одновимірної вісі, у якій сексизм розглядається лише з погляду білих гетеросексуальних жінок середнього класу, стираючи, таким чином, усе різноманіття інших категорій та пересічних систем пригноблення. Так, дивлячись на перетин раси та гендеру, К. Креншоу³ стверджує, що: *«Расизм, пережитий через досвід людей певної гендерної ідентичності – чоловіків – визначає параметри антирасистської стратегії, так само як сексизм із досвіду жінок певного кольору шкіри – білого – прагне бути базою жіночого руху»*.

В останні десятиліття так званий західний фемінізм був також підда-

ний критиці за рахунок внеску (пост)колоніальних теорій у феміністичні дослідження. (Пост)колоніальний фемінізм прагне розглядати критично не лише патріархат, але й колоніалізм / імперіалізм та те, яким чином вони можуть бути взаємопов'язані. Він також звертає неабияку увагу на асиметричні відносини між фемінізмами в, так званих, першому та третьому світах. Термін «третього світу» застосовувався для країн, які мали позаблоковий статус під час «холодної війни», в той час як «перший світ» позначав блок країн розвинутого капіталізму (переважно Захід), а «другий світ» – країни соціалістичного блоку⁴.

Чадра Моханті досліджує нерівні відносини між жінками «першого та третього світу» і те, яким чином вони відображаються у феміністичній теорії. Згідно з Ч. Моханті⁵, левова частка авторів/ок західних феміністичних текстів постійно вдаються до дискурсивної колонізації, за якої західні аналітичні концепти механічно накладаються на «жінок третього світу». Понад те, авторка критикує постійне продукування категорій на кшталт «жінок третього світу», «жінок Африки» або «мусульманські жінки» як монолітні об'єкти, без врахування розмаїття не-західних жінок. «Жінки третього світу» часто зображуються як гомогенна група та характеризуються як нерозвинуті, відсталі, безграмотні, пригноблені та релігійні на відміну від «жінок першого світу», які, відповідно, є емансипованими, секулярними та розвинутими. Як вказує Ч. Моханті: *«Без визначеного дискурсу, що створює третій світ, не буде ніякого (єдиного та привілейованого) першого світу. Без «жінок третього світу» відповідна самопрезентація західних жінок, згадана вище, була б проблематичною»*⁶.

(Пост)колоніальні феміністки також звертають увагу на привілеї та нерівність у продукуванні знань, коли й досі більшість теорій продукується на Заході, у той час як решта світу переважно забезпечує емпіричний матеріал для застосування цих теорій. Західні феміністки, відтак, не повинні

мати знання контекстів не-західних, «інших», а феміністки третього світу задля досягнення «успіху» повинні мати детальні та нюансні знання про Захід та західні теорії. Не-західні жінки, таким чином, розглядаються або через призму орієнталізму (будучи «занадто іншими» задля того, щоб бути вивченими та зрозумілими), або через призму модерності (відповідно до якої незахідні жінки просто «наздоганяють» своїх західних колег, що вже пройшли етапи їхнього поточного розвитку)⁷.

Критика (пост)колоніальних студій

Незважаючи на збільшення популярності (пост)колоніальних досліджень, їх також було піддано різкій критиці. Частина критики спрямована власне на термін «постколоніальні студії». Згідно з Енн МакКлінток⁸, прагнучи підважити ідею лінійної історії та прогресу як частину логіки європейської модерності, сам термін підсилює ідею лінійного часу шляхом поділу історії на етапи доколоніального / колоніального / постколоніального. Частина «пост» у (пост)колоніальних дослідженнях може також створювати помилкове уявлення кінця колоніалізму після проголошення незалежності колишніх колоній, незважаючи на те, що в багатьох частинах світу неоколоніальні відносини продовжуються⁹.

Понад те, Е. МакКлінток¹⁰ стверджує, що у намаганні кинути виклик великим наративам та бінарній логіці, яка конструє світ через поділ на Захід та Схід (цивілізованого / варвара, себе / іншого тощо), постколоніальні студії лише посилюють ці наративи. Те саме стосується постколоніальної критики західного універсалізму та відсутності контекстного історичного нюансного підходу, але в той же час продукування позаісторичних категорій на кшталт «постколоніальний стан», «постколоніальний інтелектуал» або «постколоніальний інший» у межах самих постколоніальних студій¹¹. Понад те, постколоніальні дослідники/-ці мають бути обережними, аби не потрапити у пастку орі-

енталізму, емпіризму та відтворення міні-дискурсів.

Інші проблеми можуть виникнути від поєднання позиційної епістемології та епістемології постструктуралізму у (пост)колоніальному феміністичному теоретизуванні. На це питання звертала увагу Сьюзен Арчер Манн¹², яка стверджує, що позиційна теорія ґрунтується на ідеї того, що люди зі схожих місць проживання, з однаковою етнічністю, класом, гендером, сексуальною орієнтацією можуть мати певний спільний досвід, у той час як постструктуралізм базується на ідеї того, що групові категорії є есенціалістичними і немає ніяких спільних ідентичностей. Розглядаючи статтю К. Креншоу про політику ідентичності, А. Манн зазначає: «...вона описує «постмодерністську ідею» перегляду категорій ідентичності у якості соціально сконструйованих фікцій як «вульгаризований соціальний конструктивізм», який показує, як здійснюється влада через процес категоризації, але не може зрозуміти соціальні та матеріальні наслідки цієї ідеї... Вона радше стверджує: «У цей момент історії, вагомі аргументи можуть бути зроблені на користь того, що одна з найбільш важливих стратегій для пригноблених груп – це зайняти і захистити політику соціальної локації замість того, щоб звільняти та знищувати її» ([1995] 2005 539)»¹³.

Таким чином, піднімаючи важливі питання, (пост)колоніальний фемінізм може мати небезпечні тенденції, уникаючи яких, постколоніальний фемінізм здатен робити дуже цінний внесок у поточне феміністичне теоретизування.

Ситуювання «другого світу» у (пост)колоніальному феміністичному теоретизуванні

(Пост)колоніальні теорії почасти фокусуються на дискурсивній бінарній опозиції між «першим» і «третім» світом та тим, як вони дискурсивно визначають один одного. Набагато менше уваги, однак, приділяється «другому світу» або, принаймні, простору, який вважався «другим світом» до розпаду Радянського Союзу. Так жінки з «другого світу» не є достатньо «іншими» або «орієнталістськими», щоб вписатися в категорію «жінок третього світу», але в той же час вони

нібито «наздоганяють» більш просунутих жінок із «першого світу» через перехідні процеси європеїзації та демократизації¹⁴. Як було зазначено Дженніфер Зухланд¹⁵, «це спрощення геоідеологічних позицій другого та третього світів сприяє як екзотизації жінок третього світу, так і стиранню жінок другого світу».

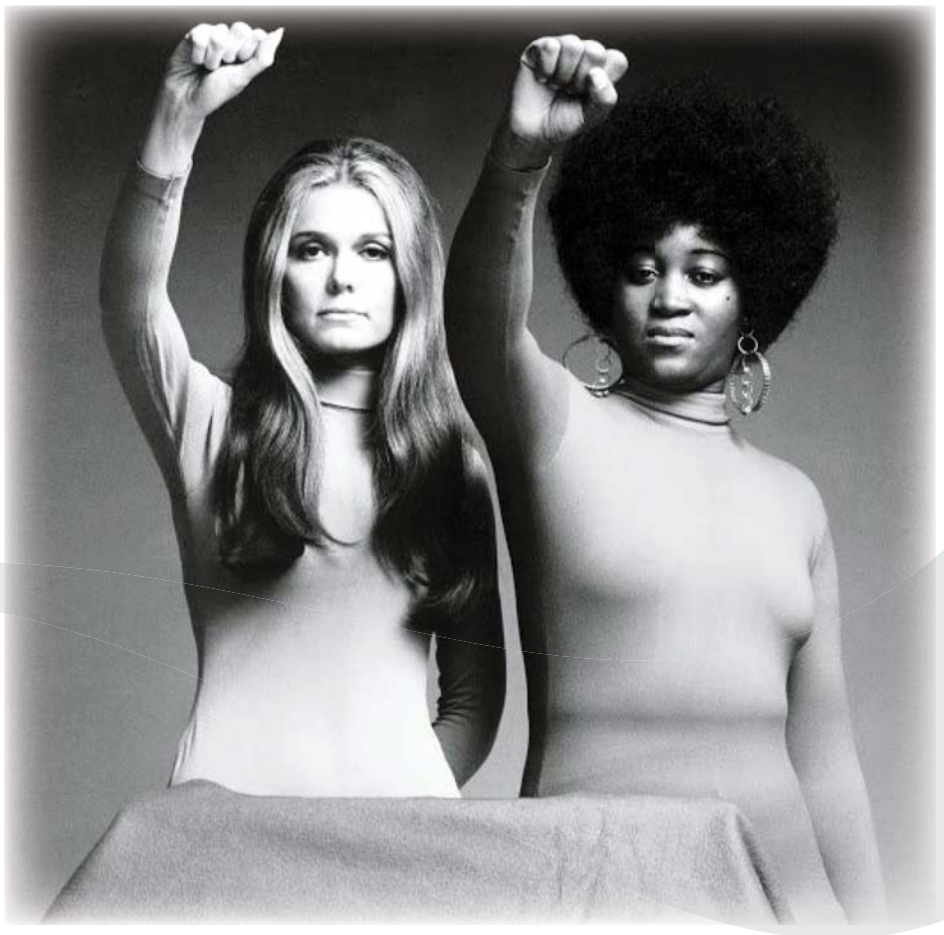
«Без «жінок третього світу» відповідна самопрезентація західних жінок була б проблематичною.»

У той час як «третій світ» продукує постколоніальні теорії, що є досить скептичними стосовно Заходу та поточних процесів глобалізації, «другий світ», навпаки, позначається як прозахідний та недостатньо критичний¹⁶. Так, країни «другого світу» замість «провінціалізації Європи» намагаються «винайти Європу», прагнучи довести свою «справжню європейськість»¹⁷. Деякі вчені навіть

пов'язують це із процесами внутрішньої колонізації деяких постсоціалістичних країн. Наприклад, як зазначають Реді Кубак та Раліні Марлінг щодо Центральної та Східної Європи, «...відкидаючи колишнього колонізатора (Радянський Союз, Росію), регіон сконструював себе як периферію Заходу (cf. Blagojević, 2009: 34)». За словами Мура (2001: 118), «постколоніальне бажання від Риги до Алмати сфокусоване не на ослабленні володарці Росії, а на блискучому євроамериканському MTV-і-Coca-Cola-звірі, який щойно увірвався. Центральна та Східна Європа ж визначає це бажання як повернення до Західності (Westernness), що колись була їхньою»¹⁸.

Феміністичний активізм та гендерні дослідження у постсоціалістичних країнах

Дивлячись на колишній Радянський Союз та Центрально-Східну Європу (ЦСЄ) багато західних феміністок задавалися питанням Б. Айнхорн¹⁹: «Куди зникли всі жінки?». Зокрема, Пеггі Уотсон називає це «парадоксом

Глорія Стайнем і Дороті Пітман Хьюз – активістки
визвольного руху жінок у 1960-х роках

«Феміністичне теоретизування має працювати не лише з гендерним поділом, але й не ігнорувати той факт, що «бути жінкою» також залежить від локації, класової позиції, етнічності, сексуальності та віку.»

(анти)фемінізму в посткомунізмі» та піднімає питання: «Чому...якщо фемінізм розуміється як демократизаційна сила на Заході – емблема «громадянського суспільства» західного типу, було так мало стихійних ознак цього процесу на Сході, що демократизується?»²⁰. Насправді, на загальне становище жінок у регіоні погіршилося, включно зі зменшенням державної підтримки, фемінізацією бідності, поширенням націоналізму, нападами на репродуктивні права тощо²¹. Відповідно, логічним є запитання: чому фемінізм не став поширеним варіантом для більшості жінок у регіоні колишнього СРСР та Центрально-Східної Європи?

Є. Гапова виділяє різні домінуючі ідеї гендерної рівності під час «холодної війни» в Радянському Союзі та на Заході. Так, перша була укорінена у марксистську теорію та проголо-

шувала, що «питання жінок» буде автоматично вирішене у безкласовому суспільстві²². Акцент у цій моделі був зроблений на включенні жінок до публічної сфери, державному догляді за дітьми, праві на аборт тощо. На Заході, однак, згідно з Є. Гаповою, друга хвиля фемінізму (за винятком марксистського фемінізму) більше пов'язувала гендерну рівність із патріархатом, аніж з капіталізмом, фокусуючись, таким чином, на питаннях мови, освіти, культури, сексуальності тощо. Феміністичні ідеї, що прийшли з Заходу до постсоціалістичних країн через академію та міжнародні організації, на думку дослідниці²³, насамперед підіймали питання жіночої суб'єктивності, автономії, тіла та сексуальності. Це відбувалося саме у період істотних змін у структурі суспільства, пов'язаних із введенням неоліберальних реформ та ринкової економіки в регіоні. Є. Гапова стверджує²⁴, що у той момент, коли у фокусі уваги дослідників/-ць повинен був бути клас, ця ніша була зайнята нововведеною категорією гендера.

Таким чином, фемінізм, що виходить із колишнього «другого світу», може зайняти більш критичну позицію щодо європоцентризму (за прикладом фемінізму «третього світу»), але разом з тим не потрапити у пастку ізоляціонізму та винятковості. Як

зазначає Сьюзан Стенфорд Фрідман, «...важко деколи точно визначити, що є «локальний» фемінізм і що – глобальний або імпортований ... замість того, щоб бачити феміністичну теорію як тоталітарну силу, що гомогенізує та нав'язує себе пасивним суб'єктам ЦСЄ, ми могли б запитати, як феміністичні теорії з інших місць потрапили до цих суспільств, за яких обставин вони циркулюють, і як вони були творчо трансформовані. Тобто, ми повинні розглядати, як теорія є процесом пояснення та переговорів матеріальних умов та ідей. Такий підхід вимагає уважніше дивитись на те, як ідеї формуються з матеріальних обставин одного місця...і згодом, як вони привласнюються та креолізуються в іншому місці»²⁵.

Таким чином, задля побудови мереж феміністичної солідарності, що будуть задавати «феміністичну антирасистську рамку, укорінену у деколонізацію та віддану антикапіталістичній критиці»²⁶, феміністичне теоретизування має працювати не лише з гендерним поділом, але й не ігнорувати той факт, що «бути жінкою» також залежить від локації, класової позиції, етнічності, сексуальності та віку.

¹ Hartmann H. The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: towards a more progressive union. – Vol. 3. – No 2. – Capital & Class, 1979.

² Crenshaw K., Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Anti-Discrimination Doctrine, Feminist theory, and Anti-Racist Politics, Framing intersectionality//eds. H. Lutz, M.T. Herrera Vivar & L. Supik, Farnham : Ashgate. – 2011. – P. 25-42.

³ Crenshaw K. Mapping the Margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color. Stanford Law Review. – 1993. – Vol. 43, No. 6. – P. 12-52.

⁴ Bulbeck C. Re-Orienting Western Feminisms: Women's Diversity in a Postcolonial World. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1998. – P. 34.

⁵ Mohanty C. Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity. – Durham, NC, USA: Duke University Press. – 2003. – P. 18.

⁶ Там само, P. 42.

⁷ Shih. Gender epistemologies and Eurasian borderlands. Basingstoke: Palgrave Macmillan. – 2010. – P. 57.

⁸ McClintock A. Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial contest. – London : Routledge, 1995. – P. 10.

⁹ Там само, P. 12.

¹⁰ Там само, P. 10.

¹¹ Там само, P. 11.

¹² Mann S., Third Wave Feminism's Unhappy Marriage of Poststructuralism and Intersectionality Theory. Journal of Feminist Scholarship. – 2013. – P. 64.

¹³ Там само, P. 65.

¹⁴ Koobak R. & Marling, R. The decolonial challenge: Framing post-socialist Central and Eastern Europe within transnational feminist studies. European Journal of Women's Studies. – 2014. – vol. 21, no. 4. – P. 334.

¹⁵ Suchland J. Is postsocialism transnational? Signs. – 2011. – Vol. 36, no. 4. – P. 846.

¹⁶ Там само, P. 848.

¹⁷ Lazarus N. Spectres haunting: Postcommunism and postcolonialism. Journal of Postcolonial Writing. – 2012. – vol. 48, no. 2. – P. 126.

¹⁸ Koobak R. & Marling, R. The decolonial challenge: Framing post-socialist Central and Eastern Europe within transnational feminist studies 1. European Journal of Women's Studies. – 2014. – vol. 21. – No. 4. – P. 336.

¹⁹ Einhorn B. Where have all women gone? Women and the Women's Movement in East Central Eastern Europe, Feminist Review. – 1991. – Vol. 39. – No 17.

²⁰ Watson P. Re-thinking Transition: Globalism, Gender and Class, International Feminist Journal of Politics. – 2000. – Vol. 2. – No. 2. – P. 190-191.

²¹ Там само, P. 185-213.

²² Гапова E. Becoming visible in the digital age. Feminist Media Studie. – 2015. – Vol. 15. – No. 1. – P. 23.

²³ Там само, P. 24.

²⁴ Там само, P. 18-35.

²⁵ Susan Stanford Friedman A. Traveling Feminist Thought: Difference and Transculturation in Central and Eastern European Feminism. Signs: Journal of Women in Culture & Society. – 2008. – Vol. 33. – No. 4. – P. 825.

²⁶ Mohanty C. Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity. – Durham, NC, USA: Duke University Press. – 2003. – P. 3.

ВИЗУАЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО ШКОЛЫ – ГЕНДЕРНЫЙ КАПКАН

ОЛЬГА АНДРУСИК

Школа – один из самых важных этапов жизни человека. Обучаясь, ребенок проводит здесь тысячи часов, причем они накладываются на период интенсивного становления личности. На первый взгляд кажется, что школьное пространство нейтрально в гендерном плане и организовано для всех детей одинаково. Однако детальный анализ, проведенный в рамках эксперимента¹ в 8-ми учебных заведениях города Харькова и Харьковской области, выявил определенную гендерную асимметрию в организации школы и учебного процесса.

Пространство школы корректно рассматривать как социокультурную реальность, существующую на двух уровнях: а) **предписанном** (это «системное» пространство, созданное взрослыми; для ребенка оно как данность); б) **создаваемом** (пространство школы, переопределяемое детьми вследствие установления над ним неформального контроля)².

«Буквально с первого шага пространство школы дает понять девочкам их истинное место – всегда на втором плане, позади мальчиков, за чертой.»

Мы остановимся на первом уровне и поговорим, в основном, о его визуальном срезе (стенды, плакаты, информационные доски и т.п.). Все подобные артефакты – это визуальное отражение норм культуры, влияющие и на детей, и на взрослых.

Например, даже поверхностный анализ показывает доминирование в школьном пространстве негативных посылов: куда чаще предписывается «не делай так», «это плохо», «не смей» и практически полностью отсутствуют позитивные сигналы («это принесёт тебе пользу», «выбор за тобой» и т.п.). А чтобы увидеть в этом гендерный подтекст, мы, надев «гендерные очки», пройдемся по школьным коридорам и кабинетам, заглянем в школьный музей, изучая при этом надписи, повторяющиеся образы и иллюстрации.

Школьная наглядность, размещённая в рекреационных зонах

Первое, что мы видим при входе в школу, это стенды с заголовками **«Уголок школьника», «Уголок будущего первоклассника», «Правила ученика»**. Поскольку в них используется исключительно мужской род, воспринимается это как обращение только к мальчикам – как бы ни старались учебники по языку объяснить нам, что это обращение включает и девочек, и мальчиков, просто так принято в стилистике – ко всем вообще в мужском роде обращаться. Таким образом, буквально с первого шага пространство дает понять девочкам их истинное место – всегда на втором плане, позади мальчиков, за чертой. Как мы увидим далее, это не случайное совпадение, а «вращенная» системой тенденция.

Практически в каждой школе можно встретить стенд **«Ими гордится школа»** (название может быть дру-

гое, но суть та же). В младших классах среди тех, кем школа гордится, мальчиков и девочек ещё примерно поровну, но чем старше класс, тем меньше становится фотографий мальчиков. Наши наблюдения позволяют дать минимум два возможных объяснения этому «чуду». Первое: попадание на такой стенд автоматически воспринимается подростковой средой как конформность, а это, в свою очередь, считается «стилем» девочек (недаром они, в силу формируемых с детства качеств – усидчивости, послушанию, умеренной подвижности и т.п. – быстрее адаптируются к поведенческим требованиям школы). Второе возможное объяснение: подобный стенд – это символ борьбы за «место под солнцем», а поскольку система и так благоволит к мужскому полу, рисковать своей репутацией в подростковой среде ради сомнительной выгоды для мальчика оказывается непривлекательным.

А вот какое смысловое значение несут детям стенды **«Лучшие спортсмены»**: спорт – не женское дело, развиваться физически девочкам не обязательно. Принятие такого стереотипа приводит к физической развитости одних и недоразвитости других (в дальнейшем именно лучшей физической развитостью мужчин объясняют их социальное доминирование в обществе).

Стенды по безопасности жизнедеятельности формируют у детей иные гендерные клише: мальчики – это хулиганы и бузтеры, то и дело создающие опасные ситуации (пожары, заплывы за буйки, выход на тонкий лед, отравления, неправильное обращение с электричеством и т.п.), но они же (те самые или дру-

гие мальчики / мужчины) – это герои, идущие «и в огонь, и в воду», «разруливающие» ранее созданные (ими же) проблемы.

Девочки на таких стендах встречаются куда реже, как правило, с пред-

«Фотографии в классах «возносят на пьедестал» все, что делают мальчики, при этом почти ничего не рассказывают о достижениях девочек.»

метами (утюг, игла, нитки, ножницы), которыми они могут пораниться, занимаясь домашним хозяйством.

Стенды по безопасности жизнедеятельности вовсе не учат детей написанным на них правилам, а, скорее, наоборот: будто бы толкают ребенка сделать так, как нарисовано; выходит, мальчики, следуя таким «подсказкам», могут заплатить жизнью за эфемерную привилегию быть героями.

Анализ наглядных материалов, касающихся **формирования здорового образа жизни**, показал, что почему-то только мальчики изображены

стать хорошим. О девочках не говорится ничего...

Визуализация **гражданской обороны** подспудно транслирует следующее: если что-то случится, спасти всех смогут только мужчины (хотя в школе таковых обычно человека три-четыре, а иногда вообще нет). Мужчины – и главнокомандующие, и руководители на местах, и спасатели. Такие стенды формируют у девочек представление о том, что в экстремальной ситуации они способны только бежать и кричать «караул» (возможно, одна из причин частой гибели в опасных ситуациях девушек и женщин – как раз неумение себя вести в экстремальных обстоятельствах).

В школах также есть и **«необязательная» наглядность**, то есть созданная по решению педагогического коллектива. Но, несмотря на ее «факкультативный» характер, основные меседжи здесь те же. Если визуальный материал, «спускаемый сверху», в большей степени отражает гендерные стереотипы чиновников системы образования, методистов/-ок, художников/-ниц, то в случае с «необязательным» материалом культурными ретрансляторами выступают другие «значимые взрослые» – администрация школы и педагоги.

Так, например, в одном из анализируемых учебных заведений все стены были «украшены» фотографиями из жизни классных коллективов. Их «смысловой фон» можно описать так: мальчики – активные, физически развитые, раскрепощенные, девочки – пассивные, слабые, скромные. Подобные гендерные сегрегация и стереотипизация наблюдались и на «выпускных» фотографиях.

Школьная наглядность в учебных помещениях

Визуальное пространство **кабинетов начальной школы** закрепляет в сознании детей стереотипы, ранее

пьющими, курящими, употребляющими наркотики. Но при этом они же закаляются и занимаются спортом! Снова-таки, есть плохой мальчик, который в перспективе может

увиденные на стендах в рекреационных зонах. Фотографии в классах «возносят на пьедестал» все, что делают мальчики, при этом почти ничего не рассказывают о достижениях девочек.

В средней и старшей школе кабинеты, как известно, закрепляются не за классами, а за предметами. И организованы они приблизительно по единому принципу.

В кабинетах математики стены «украшены» портретами и цитатами выдающихся представителей этой науки. Над учебной доской можно увидеть изображение Пифагора или высказывание Декарта. Только в одной школе мы обнаружили портрет Софьи Ковалевской, но он, осознанно или нет, был размещен в самом конце кабинета – таким образом, что дети его почти не видели.

В кабинетах физики та же ситуация. Над учебной доской – Паскаль или Капица, высказывание Ньютона. И опять-таки, только в одной школе мы увидели портрет ученой (Марии Склодовской-Кюри). Как и в случае с Софьей Ковалевской, он также был размещен «на галерке».

Вывод, который, скорее всего, сделают дети, пребывая в кабинетах математики и физики, будет следующим: эти науки – не для девочек. Как следствие, данные области знаний и достижений могут восприниматься в большей степени как «закрытые», ненужные, недоступные для освоения девочками. Да что там говорить: достижения женщин не представлены даже **в кабинетах украинского языка и литературы**, хотя филология традиционно считается «женской территорией»!

Конечно же, такая предвзятость объясняется незавидным социальным положением женщины в минувшие исторические периоды: как известно, доступ лиц женского пола был затруднен не только в политику и бизнес, но также в образование и науку, следова-

«Привыкнув с детства быть на вторых ролях, не проявлять особой активности, не рисковать, всего бояться и быть послушными, девочки с большей вероятностью избегнут в жизни «неприятных инцидентов», но и достигнуть социального успеха, умения действовать в нестандартной ситуации с таким «фундаментом» им будет непросто.»

тельно, у них было куда меньше шансов оставить яркий след в истории интеллектуальной мысли.

И наиболее показательным в этом плане как раз является визуальное пространство кабинетов истории. Оно всячески убеждает детей в том, что женщинам в истории места нет (разве что на ее задворках), что они могут войти в историю только чьими-то жёнами, дочерьми, сёстрами (хотя, если как следует поискать, в каждой предметной области можно найти немало примеров достижений женщин). Описанный выше посыл способен закрыть перед ученицами огромное количество возможностей самореализации, уничтожить веру в свои силы.

Не для девочки, разумеется, и военное дело – таков основной ме-

седж кабинетов начальной военной подготовки. Если та всё же захочет строить военную карьеру, для этого ей придется опираться исключительно на общепринятые маскулинные образцы поведения.

Нередко предписанное пространство школы изначально предполагает гендерную сегрегацию. Например, в школьных музеях есть разделение (пусть и скрытое) на мужскую и женскую половины: в той части музея, где представлен домашний быт, находятся, например, образцы женской одежды, а там, где речь идёт о ремёслах, подвигах и достижениях, показывают одежду для мужчин.

Но куда более показательным является другой пример. Начиная с 5-го класса, не спрашивая, кто и чем хочет заниматься в жизни, по половому признаку распределяют детей на уроках труда. В разных кабинетах девочки и мальчики оттачивают совершенно непохожие друг на друга трудовые умения и навыки, во многом определяя, тем самым, свою будущую карьеру и уровень дохода. Исходя из содержания дифференцированного трудового обучения, девочки должны заниматься домашним хозяйством, низкооплачиваемым обслуживающим трудом. Мальчиков учат «дружить» с техникой, стимулируют к творчеству, изобретательству, словно готовя их к престижным, масштабным и высокооплачиваемым видам деятельности. Очевидно, что именно в школьных кабинетах

труда закладываются основы дискриминации девочек в профессиональной сфере.

Раны от капкана

Усваивая типичные для женщин и мужчин роли, транслируемые школьной наглядностью «от взрослых» (яркие и цветные картинки действуют на детей как манящий нормативный шаблон, который подсознательно непременно хочется повторить), мальчики и девочки переносят наиболее распространенные и узнаваемые визуальные образы в свое реальное поведение, в материально-предметную сферу (исходя из познанных образов, ребенок даже выбирает себе ручки, карандаши, портфели, тетради и т.п.), в творчество, тем самым ещё больше закрепляя стереотипы в своём сознании.

Выводы

Для визуального пространства школы характерна гендерная сегрегация. Мальчики и девочки задействованы в ней по-разному – почти всегда порознь и, как правило, с опорой на гендерные стереотипы: мальчики «вращают Землю», девочки выступают в образах «тихонь» и домохозяйек; первые более видимы, активны, смелы и сильны, вторые – невидимы, пассивны, безвольны и несамостоятельны.

Разумеется, влияние визуального пространства на ребенка также будет гендерно дифференцированным. Привыкнув с детства быть на вторых ролях, не проявлять особой активности, не рисковать, всего бояться и быть послушными, девочки с большей вероятностью избегнут в жизни «неприятных инцидентов», но и достигнуть социального успеха, умения действовать в нестандартной ситуации с таким «фундаментом» им будет непросто. С мальчиками иная история: постоянная нацеленность на достижения, исследовательская активность, готовность рисковать, скорее всего, сделают своё хорошее дело, но по той же причине вероятность столкновения мальчиков с экстремальными жизненными опасностями является неоправданно высокой.

¹ Подробнее см. <http://krona.org.ua/novini-czentru.html>.

² Марущенко О., Плахотник О. Гендерні шкільні історії. – Харків: Монограф, 2012. – С. 23-28.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У РОЗРІЗІ МІСТА І СЕЛА

ОЛЕГ МАРУЩЕНКО

Дослідження гендерних стереотипів, притаманних шкільним педагогам, завжди будуть вирізнятися своєю актуальністю поміж багатьох інших наукових завдань. Головним чином з огляду на те, що вчительська фігура для дитини є ключовою у школі – не тільки через значний обсяг і різноманітний характер комунікацій між ними, а й (щоб там не казали апологети гуманізації освіти) через все ще домінуючий суб'єкт-об'єктний вплив педагога на учнівство. Оскільки по відношенню до дітей вчитель/-ка у класі та поза ним виступає головним ретранслятором/-кою нормативів культури, украї важливо розуміти, наскільки стереотипними є свідомість та світогляд сучасного шкільного педагога.

Попри свою актуальність, ця тема є майже не дослідженою на вітчизняних наукових теренах. Для усунення цієї прогалини, за безпосередньої творчої участі автора, у лютому-травні 2015 року у 8-ми навчальних закладах Харківської області було проведено відповідне соціологічне дослідження: у кожній з освітніх установ з використанням методики напівстандартизованого інтерв'ю були опитані всі присутні педагогічні працівники (загалом 221 особа).

Детально з результатами дослідження можна ознайомитися в іншій публікації¹, але головні його висновки невітні: педагогам сучасної української школи властиве доволі виражене гендерностереотипне сприйняття ре-

альності, украї консервативні уявлення про соціальні ролі, поведінку, форми соціальної активності, що начебто притаманні жінкам і чоловікам. Учительство схильне постійно сегрегувати та протиставляти хлопчиків і дівчаток, начебто ті не мають між собою нічого спільного.

Одним із найцікавіших розрізів соціологічного аналізу гендерних стереотипів педагогів є поселенський. Річ у тім, що навчальні заклади (а відповідно, і трудові колективи), що залучалися в дослідженні, презентують доволі різні просторові локації: міста (обласний центр, районний центр), селища міського типу, села. Цілком логічною виглядала гіпотеза про те, що ступінь гендерної стереотипізації вчительства навряд чи буде ідентичним у цих навчальних закладах, адже очевидно, що так звана традиційна культура, яка більшою мірою вкорінена саме в сільській місцевості, має відповідним чином сприяти й формуванню консервативніших соціальних практик, а отже – і більш виражених гендерних стереотипів у тих, хто мешкають на селі.

Аби перевірити цю гіпотезу, спробуємо порівняти так звані «крайні сегменти» вибіркової сукупності: першою групою стануть педагоги міських навчальних закладів (2 заклади освіти, 68 осіб), другою – сільське вчительство (2 заклади освіти, 38 осіб), тоді як інші установи, розташовані у «проміжних» (між містом і селом) локаціях, свідомо в межах цього аналізу будуть відкинута. У даному тексті докладно опишемо лише найбільш цікаві розбіжності в позиціях двох визначених респондентських груп.

Розпочнемо з аналізу думок міського та сільського вчительства щодо переліку запропонованих контроверсивних тверджень, згода або незгода з якими мала б прояснити погляди педагогів на соціальні та сімейні статуси жінок і чоловіків, «призначену» їм соціальну діяльність, гендерні «нормативи» дитячої зовнішності та інші подібні питання (див. табл. 1).

Цікавими виглядають перші три, дуже пов'язані між собою, сентенції: звісно, якщо головне призначення жінки – сім'я, їй відмовлять у вільній мож-

ливості будувати кар'єру, натомість обов'язок «заробляти гроші» буде автоматично перекладений на плечі чоловіка. Як бачимо, саме ці тези здобули неабияку підтримку респондентів/-ок, особливо тих, які мешкають у сільській місцевості.

ТАБЛИЦЯ 1. Згода / незгода педагогів з твердженнями щодо жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
ЗГОДА ІЗ ТВЕРДЖЕННЯМИ		
Чоловік повинен заробляти гроші, аби утримувати родину	61,8	76,3
Головне призначення жінки – бути гарною дружиною, матір'ю, хазяйкою	41,2	52,6
Жінка повинна мати вільну можливість будувати кар'єру, навіть у збиток родині	35,3	18,4
Жінки є слабшими за чоловіків	35,3	42,1
Різні нормативи для дівчаток і хлопчиків на уроках фізкультури – це правильно	80,9	81,6
Тільки дівчатка мають носити довге волосся	35,3	52,6
НЕЗГОДА ІЗ ТВЕРДЖЕННЯМИ		
Чоловіки розумніші за жінок	76,5	78,9
Жінки слабші за чоловіків	47,1	50,0
У романтичних відносинах ініціатива повинна бути за чоловіками	44,1	47,4
Тільки хлопчики мають носити брюки	94,1	84,2
Дівчатка повинні мати більш охайний зовнішній вигляд, аніж хлопці	88,2	73,7
Окремі уроки для дівчаток і хлопчиків – це правильно	70,6	76,3
Справжньої дружби між хлопчиками і дівчатками бути не може	63,2	57,9

Привертають увагу і виявлені закономірності щодо тверджень про зовнішній вигляд дітей. Хоча, загалом, більшість опитаних в обох групах не погодилися з тим, що дівчатка повинні мати більш охайний зовнішній вигляд, і

що тільки хлопці можуть носити брюки, серед сільських педагогів осіб з такою прогресивною позицією виявилось менше, ніж серед містян. Симптоматичним виглядає вчительський «дозвіл» носити довге волосся тільки дівчаткам: це твердження підтримали лише 35,3 % міських педагогів і аж 52,6 % сільських. Очевидно, питання довжини волосся не тільки стало «знаковим» з точки зору загального «рівня згоди» по питаннях зовнішності дітей, а й таким, що максимально «розвело» у цьому блоці позиції сільського та міського вчительства.

У табл. 2 представлені «професійні вподобання» наших респондентських груп. У відповідності до виявлених у ході дослідження точок зору, професії розподілені на три блоки: спершу розташовані ті, з якими начебто краще справляються жінки, далі – навпаки – «чоловічі» професії, і замикають перелік види професійної діяльності, з якими, на думку респондентів/-ок, однаково добре можуть впоратися і жінки, і чоловіки (до речі, саме в останню категорію потрапила професія «шкільний учитель²»).

ТАБЛИЦЯ 2. Уявлення педагогів щодо професій, з якими краще справляються жінки і чоловіки (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
Професії, з якими краще справляються жінки		
Гувернант, няня	73,5	89,5
Бібліотекар	63,2	84,2
Касир у супермаркеті	52,9	63,2
Перукар	22,1	31,6
Професії, з якими краще справляються чоловіки		
Військовослужбовець	77,9	86,8
Машиніст баштового крану	48,5	68,4
Програміст	41,2	57,9
Політик	19,1	28,9
Професії, з якими однаково добре справляються і жінки, і чоловіки		
Шкільний учитель	91,2	92,1
Адвокат	85,3	92,1

Як бачимо, позиції сільських педагогів загалом можна назвати дещо більш стереотипними, ніж їхніх колег і колежанок з міст (виключення спосте-

рігаємо лише в останньому блоці). Особливо ця різниця відчутна у випадках таких професій, як «бібліотекар», «машиніст баштового крану», «програміст», «гувернант, няня».

У табл. 3 відображені точки зору міського і сільського вчительства з приводу того, хто – жінки чи чоловіки – краще справляються з різними хатніми обов'язками. Згідно з отриманими даними, переважну більшість таких обов'язків респонденти/-ки вважають «жіночими справами». Виключеннями є лише ті альтернативи, що частіше пов'язуються масовою свідомістю або з використанням фізичної сили («покосити траву», «викопати картоплю»), або з безпосереднім витрачанням зароблених грошей («купити і принести з магазину продукти»), адже і те, й інше традиційно асоціюється з чоловічою статтю.

ТАБЛИЦЯ 3. Розподіл педагогами хатніх обов'язків на ті, з якими краще справляються жінки, і на ті, з якими ефективніше впораються чоловіки (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
Хатні обов'язки, з якими краще справляються жінки		
Попрати, розвісити білизну	42,6	60,5
Приготувати обід, вечерю	13,2	39,5
Подіти корову	44,1	34,2
Пропилососити, помити підлогу	25,0	34,2
Перевірити у дитини уроки	22,1	34,2
Помити посуд	13,2	31,6
Прополоти грядки	30,9	28,9
Нагодувати домашню птицю	11,8	10,5
Хатні обов'язки, з якими краще впораються чоловіки		
Покосити траву	82,4	71,1
Викопати картоплю	41,2	50,0
Купити і принести з магазину продукти	11,8	18,4

У цілому, сільські педагоги і в даному дослідницькому сегменті частіше займали більш традиційні позиції, що особливо помітно по таких «жіночих» видах робіт, як «приготувати обід, вече-

рю», «помити посуд», «попрати, розвісити білизну». Натомість вони, на відміну від міського вчительства, значно «тверезіше» оцінили суто сільські побутові практики – доїння корів, прополювання грядок, покіс траву, годування домашньої птиці. Якраз по кожній з цих альтернатив педагоги з міст висловлювали більш стереотипну позицію, ніж їхні колеги й колежанки з сіл, тоді як останні – навпаки – з більшою вірогідністю були схильні вважати ці види діяльності такими, що можуть успішно виконуватися представниками/-цями обох статей.

Звичайно, дослідження не вичерпувалося лише зазначеними вище змістовними частинами. Серед інших цікавих результатів можна згадати доволі стереотипні судження міського та сільського вчительства щодо особистісних характеристик дітей (де, скажімо, 81,6 % сільських та 63,2 % міських педагогів віднесли таку рису, як «ніжність», до переліку тих, що начебто більше підходить дівчаткам), «статевої забарвленості» шкільних предметів (наприклад, кожний п'ятий міський та кожний третій сільський педагог вважали, що з фізкультурою краще справляються хлопчики), необхідності закріплення за дітьми обох статей певних обов'язків в рамках шкільних чергувань («полити квіти» вважають справою, що варто закріпити за дівчатками, 38,2 % містян та 52,6 % респондентів/-ок із села, тоді як, скажімо, «винести сміття» є «чоловічим» заняттям на думку 44,1 % міських педагогів та 57,9 % сільських колег і колежанок) та багато іншого.

Підбиваючи підсумки, констатуємо, що сформульовану на початку статті гіпотезу загалом можна вважати підтвердженою. За чималою кількістю питань бланку інтерв'ю позиції обох респондентських груп збігалися. Натомість значна кількість «замірів» точок зору вчительства, що представляє сільські навчальні заклади, показало їх більш консервативний, стереотипний характер, ніж у педагогів, які мешкають і працюють у містах. При цьому протилежні випадки фіксувалися значно рідше.

¹ Марущенко О.А. Гендерні стереотипи вчительства сучасної української школи: соціологічний аналіз. Готується до друку в журналі «Гендерна парадигма освітнього простору» (2015 р., вип. 2).

² У бланку інтерв'ю цілеспрямовано – для чистоти отримання даних, аби не «навіювати» респондентам/-кам «правильні» відповіді – не використовувалися фемінітиви, назви професій були подані у «традиційній» андроцентричній формі.

СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКОВОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК ДО МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

КАТЕРИНА НАГОРНЯК

Дослідження проблеми безпеки в міському просторі варте уваги, оскільки стосується перш за все питання облаштованості міста для комфортного життя в ньому. Мене як дослідницю зацікавив приклад можливого облаштування окремого району Києва таким чином, щоб він став «дружнім» до всіх його мешканців і мешканок. Якщо розглядати місто з погляду його зручності як для жінок, так і для чоловіків, то припускається (і це вихідна гіпотеза), що урбаністичний простір підпорядковує жінок, демонструючи владу чоловіків. Прикладом цього є місто вночі, коли жінки відчують ірраціональний страх перед чоловіками довкола них, адже підсвідомо вважають їх такими, які можуть скоїти злочин. Погано освітлені місця чи, скупчення чоловіків у пізній час у певному місці можуть викликати у жінок страх через відсутність можливості фізично уникнути насилля з боку представників чоловічої статі.

Огляд питання облаштування мі-

«Урбаністичний простір підпорядковує жінок, демонструючи владу чоловіків.»

ста дав змогу зосередити увагу на проблемі гендерної сегрегації простору в контексті безпеки. Мета дослідження – вивчити ставлення жінок до міського простору та їх сприйняття безпеки в ньому: яким є нічний міський простір, як сприймається міський простір жінками, що може викликати страх у жінок, які повертаються додому в пізній час, а також те, якими є жіночі стратегії переоблаштування публічного простору на більш безпечний.

Безпека в міському просторі: дослідницька перспектива огляду питання

Безпека в окресленій локації розглядається з точки зору пояснення гендерних відмінностей, що формують соціальні відносини влади та нерівності між чоловіками та жінками у публічному та приватному просторі. З позиції соціального конструктивізму, котрий пояснює статеві відносини з точки зору соціальної взаємодії, гендерні взаємини є соціально-організованими відносинами влади та нерівності. Конструювання гендеру відбувається через прийняття ролей та правил гри, що виражають статеві відмінності. На противагу біологічному есенціалізму, для якого взаємини між чоловіком та жінкою є результатом біологічної природи, соціальний конструктивізм постулює тезу про інкорпорування владних відносин у гендерні.

У контексті огляду гендерних взаємин та проблеми безпеки в публічному просторі також окремо було розглянуто питання диференційної соціалізації, яка пояснює те, як формуються у чоловіків та жінок уявлення про приватний та публічний простір, розуміння страху в умовах нічного міського середовища тощо.

З дитинства дівчаток попереджають щодо небезпеки перед незнайомими чоловіками в громадських місцях, показують фільми та телепрограми про насилля чоловіків над жін-

ками тощо. У результаті жінки можуть обирати одну з трьох стратегій щодо власної безпеки в міському просторі (за типологією Н. Koskela): стратегія «уникнення / ухилення» від прогулянок у нічний час; «попередження» небезпечної події, коли жінки запрошують у свою компанію інших для спільного безпечнішого пересування простором міста; стратегія «сміливості», коли люди на свій страх поведуться сміливо та самовпевнено, не обмежуючи свою діяльність.

Щоб дізнатися про безпеку в міському районі Оболонь та можливі стратегії переоблаштування публічного простору на більш «дружній», у 2013 році було проведено чотири напівструктуровані глибинні інтерв'ю з жінками віком 21-28 років. До уваги був узятий саме Оболонський район Києва, оскільки за даними правоохоронних органів за 2013 рік Оболонь була третьою серед найбільш небезпечних районів Києва після Шевченківського та Дніпровського (3910 злочинів, 49 кримінальних справ за нанесення тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень, станом на березень 2013-го року)⁵.

Досвід проживання молодих жінок в Оболонському районі Києва

Перше питання до молодих жінок стосувалося району в цілому: **«Чим відрізняється Оболонь від інших районів? Порівняно з іншими (якщо**

жили в іншому районі міста), що є характерним для цього району?». Кожна з респонденток зазначила, що цей район знаходиться недалеко від центру міста, є поєднанням спального району та різних дозвільних практик, проте порівняно з іншими є менш безпечним через малоосвітленість нецентральної вулиць:

«Це спальний район, тут зосереджені різні інституції: спортивні, молодіжні, багато торговельних центрів, дуже тісно поєднані люди, які тут живуть, і ті, які приїздяють» (дівчина, 21 рік).

«Якщо порівнювати, то Поділ спокійніший, безпечніший, бо на Оболоні в пізній час багато людей біля кіосків, п'яні компанії, лавки, і є багато неосвітлених районів, якщо треба йти коротким шляхом, дворами» (дівчина, 24 роки).

Щодо безпечності району, його освітленості, респондентки зазначали, що їм відносно безпечно біля крамниць, проте дуже страшно там, де немає освітлення. З інтерв'ю стало зрозуміло, що Оболонь можна поділити на «безпечні» та «небезпечні» райони, про які знають «довгожителі»:

«Я з підліткового віку вже тут. Оболонь розбитий на підрайони, які є

небезпечними, але якщо ти мешкаєш тут, то про них знаєш. Наприклад, мікрорайон «Копійка» біля озера Вербне – там зустрічаються наркомани, і про це знають люди, які мешкають тут. Ми знаходимося в мікрорайоні «Двійка» (де проводилося інтерв'ю – К.Н.), я живу в «Трійці» – у найнебезпечнішому районі. Вони суттєво відрізняються від станцій метро, станції Оболонь і Мінська – район «П'ятірка», набережна – «Донбас-сіті»...» (дівчина, 22 роки).

Набережна, як частина району, є небезпечним місцем, адже п'яні компанії можуть залишатися до дівчат, тому перебування там не є безпечним, особливо вночі, адже район біля станції метро «Героїв Дніпра» також малоосвітлений:

«Оболонський проспект, де я зараз ходжу, не є небезпечним, добре освітленим. На набережній дуже багато груп людей, що розпивають спиртне і, звичайно, після них у всіх з'являється тваринний інстинкт, тому страшно. На «Героїв Дніпра», де я жила раніше, дуже страшно, там немає освітлення, але порівняно з іншими районами, нецентральними, мені здається, Оболонь більш-менш безпечна для проживання» (дівчина, 21 рік).

Наступні запитання стосувалися нічної пори часу, коли жінки повертаються додому без супроводу: перевірялося припущення про те, що жінки бояться перебувати на вулиці пізно, сприймаючи чоловіка як того, хто потенційно може вчинити проти них насилля тощо. Загалом жінки зазначили, що ніч – це той час, коли збільшується кількість випадків «неприємних заливань», і тому стає страшно перебувати на вулиці:

«Було страшно на «Героїв Дніпра», в кінці базару. На першому курсі мене там ледь не пограбували, але кожним районом страшно ходити, особливо, якщо це нецентральна вулиця, зачинений базар, маленький простір... Підійшли двоє чоловіків, вони йшли й обговорювали мене, а потім за ними йшов ще один і почав зі мною говорити, і мені стало ще страшніше,

«Чомусь кожне зустріч-не «бидло» вважає, що ти вирядилася, щоб спокусити саме його, і він просто чоловік-мрія, який зобов'язаний висловити своє захоплення тобою, а ти, в свою чергу, повинна бути шалено рада і дякувати йому за це.»

бо я вже зайшла у двори, і він зайшов зі мною в під'їзд, і мені було страшно з ним їхати...» (дівчина, 22 роки).

Респондентки зазначали, що аби не провокувати чоловіків на непередбачувані «заливання», намагаються одягатися мінімально відверто. Така установка вказує на поняття влади в гендерних відносинах, адже жінка піддається ситуації і не одягає те, що хотіла б:

«Говорячи про те, чому заливаються чоловіки і в якій формі, я розумію: коли хочу спокійно посидіти сама в парку, то одягаюся мінімально відверто. Одяг залежить від того, куди ти йдеш, і тому, їдучи в центр, я не можу одягнути короткі шорти, бо це відразу викличе стільки уваги з боку чоловіків, хоча я дуже люблю їх одягати, але не можу» (дівчина, 21 рік).

На запитання до респондентки, яка торкнулась цієї проблеми, чи вважає вона, що дівчата самі провокують насильство з боку чоловіків, одягаючись відверто, відповіла, що чоловіки впевнені у тому, що дівчата одягаються саме для нього, чоловіка на вулиці:

«Ні, я вважаю, що дівчата не провокують, мене взагалі дратує, що я не можу одягатися, як хочу, тому що втомлююся від тваринних реакцій. Одягатися зухвало можна для себе або для однієї конкретної людини, але чомусь кожне зустрічне «бидло» вважає, що ти вирядилася, щоб спокусити саме його, і він просто чоловік-мрія, який зобов'язаний висловити своє захоплення тобою, а ти, в свою чергу, повинна бути шалено рада і дякувати йому за це» (дівчина, 21 рік).

Далі була запропонована уявна ситуація перебування пізно на вулиці, щоб довідатися про реакції на першого зустрічного чоловіка: **«Якщо уявити таку ситуацію: ти йдеш районом додому сама пізно вночі, і назустріч тобі йде чоловік – твоя перша реакція?»**. Дві респондентки відповіли,

оборони є можливість залишити простір та перейти до більш людного середовища: «У Дрім-таун <...> можеш зайти, бо там є люди»; «Треба непомітно пришвидшувати кроки, але не бігти. Якщо я бачу чоловіка вночі, то мені стає страшно. Швидко забігти в під'їзд, якщо він

закривається, або в магазин, де є скупчення людей».

Як варіант реакції на небажані залицяння одна респондентка вказала «сміливу» відповідь, що збиває з пантелику чоловіка, який не очікує такого: «Оскільки в мене вже були такі випадки, то я відповіла дуже голосно, вдарила і нецензурно висловила на його адресу. Він був збентежений, бо, напевно, думав, що я буду просто сміятися у відповідь на таку дію. Я не знаю, що було далі, бо була в стані афекту, хоча це був день, і я не була одягнена особливо, щоб примусити так реагувати чоловіка. Неприємна ситуація».

У відповідь на запитання **«Що потрібно змінити в облаштуванні цього району, щоб не траплялися випадки насилля і район був більш безпечним?»** респондентки зазначили більшу освітленість міста, патрулювання правоохоронними органами біля магазинів, що продають алкогольні напої, заборону малолітнім дітям гуляти районом пізно вночі без догляду батьків тощо:

«Треба подумати про нецензуральні вулиці цього району і продумати їх освітлення, а ще б я – і це головне – біля цілодобових магазинів, наприклад, біля «Кишені», поставила би патруль міліції або хоча б одного наглядача. Я проживала на першому поверсі біля такого магазину: це постійні сварки і бійки, навіть чула жіночий голос, крики і як до жінки чіплялися. Там, де продають цілодобово алкоголь, і трапляються такі сутички» (дівчина, 22 роки).

У цьому дослідженні молоді жінки говорили про свій страх пізно перебувати на вулицях Оболоні, про вибір «непровокативного» одягу. Міський простір розглядається як такий, що є зручним для проживання, оскільки

«Будь-де небезпечно, але на Оболоні я вже знаю, куди тікати! Треба непомітно пришвидшувати кроки, але не бігти.»

інфраструктура наповнена спортивними, шкільними інституціями, лікарнями тощо. Проте дозвільні практики в нічний час стають прерогативою чоловіків, адже опитані жінки, наприклад, намагаються не ходити дуже пізно через власне соціально-сконструйоване сприйняття безпеки публічного простору як таке, що може нести непередбачувані наслідки. Для уникнення непередбачуваних випадків у публічних місцях, жінки пропонували стратегії як «уникнення», «попередження», так і «сміливість», проте кожна з респонденток сказала, що району не вистачає більшої освітленості вулиць, патрульних служб біля крамниць цілодобового продажу алкогольних напоїв тощо.

Література:

1. Starkweather S. Gender, Perceptions of Safety and Strategic Responses among Ohio University Students // Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography. – Vol 14. – № 3. – 2007. – P. 355-370.
2. Bondi L., Rose D. Constructing gender, constructing the urban: A review of Anglo-American feminist urban geography // Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography. – Vol 10. – № 3. – 2003. – P. 229-245.
3. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальное конструирование гендера: феминистская теория // Ведение в гендерные исследования. Ч. 1: Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 147-173.
4. Koskela H. Bold Walk and Breakings: Women's spatial confidence versus fear of violence // Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography. – Vol. 4. – № 3. – 1997. – P. 301-320.
5. Шахраї та крадії захопили центр Києва (кримінальна карта). – Коментарі, Київ. – 04.03.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://t.co.ua/5YGU4>.

що спершу не будуть бентежитися чи впасти в паніку, бо зустрічна людина може бути просто перехожим, проте дві інші зазначили, що вночі чоловік для них є потенційно небезпечним: «Якщо назустріч іде, то хай іде. Він не заговорить різко, коли буде вже поруч, будуть знаки, можна обійти. Не треба грубіянити, бо може бути п'яний, і розмова може затягнутися. Бігти не буду, але можуть виникнути думки про те, що треба піти туди, де є люди»; «Головне не накручувати себе, якщо виходиш і бачиш чоловіка, то не треба відразу від нього втікати».

Стратегії адаптації до публічного простору задля власної безпеки

У контексті дослідження респонденток запитували про можливі стратегії їх адаптації до публічного простору, переоблаштування його на більш безпечний, ніж є наразі. Використовуючи типології стратегій Н. Koskela «ухиляння», «попередження», «сміливість» було виділено спільну для всіх досліджуваних жінок стратегію уникнення небезпеки та її попередження: «Після 11-ї є певні небезпечні місця, скупчення людей, які «цікаво» проводять час, п'ють пиво. Це парк між моїм будинком і метро. Будь-де небезпечно, але на Оболоні я вже знаю, куди тікати!.. «До 12-ї освітлення є, потім ні. Я намагаюся повертатися до 12-ї... По вулиці є простір, куди тікати, а в під'їзді вже страшніше. Коли ти пізно йдеш, то хтось обов'язково тобі скаже: «Дівчино! Агов»; «Я відійду в сторону, щоб звільнити простір. Я не буду йти навпростець, я цього боюсь. Мені важко знаходитися з незнайомою людиною в одному просторі, якщо це чоловік – тим більше».

У випадках, коли жінка потрапляє в ситуацію небезпеки, стратегією

СТИХІЙНА ТОРГІВЛЯ ЖІНОК У МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ

МАРІЯ КУЦ

Стихийна торгівля та жінки

Економічна ситуація за роки незалежності сформувала страти людей, які опинилися за межею формального ринку праці та будували стратегії економічного виживання, використовуючи неформальні підходи отримання доходів, часто із порушенням чинного законодавства України. Використання можливостей міського простору закріплює не тільки економічну цінність цих стратегій, а й розвиває нові шляхи соціалізації та формування нових цікавих груп суспільства.

У ЗМІ ми помічаємо чимало повідомлень про небезпеку купувати продукти у стихійній торгівлі, адже їх якість є неконтрольованою. Дослідники/-ці стратегій виживання на по-

страдянському просторі називають таку категорію людей неформалами, а їхні стратегії – методами заробітку «копійчаного капіталізму», тобто вуличної торгівлі¹. Під стихійною розуміємо працю у сфері торгівлі, яка не має легального статусу, тобто дозволу на ведення підприємницької діяльності та, відповідно, сплати податків, передбачених чинним законодавством. Для забезпечення собі права на такий заробіток, люди мають давати хабарі представникам правоохоронних органів. Водночас, усе більше жінок обирають саме такий вид діяльності в Україні.

У статті пропонується розглянути саме гендерний аспект стихійної торгівлі у міському просторі (на прикладі Києва), зокрема, через те, що українські жінки є групою ризику щодо дискримінації на ринку праці, наприклад, через відмінності в оплаті праці, віковий ценз, низьку фаховість, задавнену відсутністю можливості підвищення кваліфікації, сексуальні домагання при прийомі на роботу, загальну вертикальну та горизонтальну сегрегацію тощо².

Спостереження на вокзалі

Для здійснення практичного аналізу повсякденних практик жінок у міському середовищі був обраний центральний залізничний вокзал у м. Київ. Вокзал є осередком «зіткнення» двох світів – міського та приміського (представники/-ці приміських територій подорожують / перебувають у пошуках заробітку в середовищі міста), тут фіксуємо чималу кількість місць стихійної торгівлі та високий рівень гендерної професійної сегрегації поза межами приміщення вокзалу (таксистки, орендодавці квартир тощо).

Мета – проаналізувати, чи відтворюється у межах міського простору інституціоналізована система гендерних відносин серед жінок різних вікових категорій.

Нам було цікаво отримати відповіді на такі запитання:

1. Які соціальні практики серед жінок різних вікових категорій, залучених у сферу стихійної торгівлі, є візуально присутніми у середовищі міста?
2. Чи існує у межах простору вокзалу двостатева система інституціоналізованих гендерних відносин?

Соціальні стратегії – це соціальні практики, які пов'язані із забезпеченням добробуту жінок³. До них можна віднести будь-які прояви поведінки, які виникають у середовищі міста під час практики стихійної торгівлі, наприклад, взаємодія з іншими торговцями, вибір місця торгівлі, підкуп влади тощо.

Теоретично, люди різної статі входять у будь-яку життєву ситуацію з певною кількістю передпосилань. Так, наприклад, коли людина починає займатися стихійною торгівлею, вона намагається зрозуміти характер більшості людей з метою відповідати очікуванням людей, які купують у неї певний товар. Зазвичай, інформації у людини недостатньо, тому вона користується загальноприйнятими матеріальними знаками та певними шаблонами поведінки по відношенню до певної групи, наприклад, торговців, формуючи цим самим певний спосіб життя у середовищі міста.

Дослідження ґрунтувалося на використанні інтерпретативної методології та якісних методів дослідження – етнографічному невиключеному спостереженні. Це дозволило зрозуміти латентність практик жінок

під час торгівлі у певному міському контексті, винести припущення щодо впливу структури гендерної нерівності міського середовища залізничного вокзалу Києва на їх спосіб життя, генералізувати, типологізувати певні припущення щодо способу життя жінок, залучених до стихійної торгівлі⁴.

Отже, центральний залізничний вокзал у м. Києві охоплює велику територію, де знаходиться чимало місць як легальної, так і нелегальної торгівлі. Функцію контролю території здійснюють представники правоохоронних органів, яких тут також велика кількість. Так само вони мають контролювати простір від нелегальної або стихійної торгівлі.

Можна виділити декілька найбільших скупчень (місць) стихійної торгівлі: а) біля оптового ринку; б) поряд з приміським вокзалом; в) трапляються також поодинокі торговці, які часто змінюють місце своєї роботи.

Спостереження протягом двох робочих днів та вихідного дало можливість виокремити чотири вікові групи жінок – відповідно до їх участі в стихійній торгівлі:

- 35-45 років,
- до 35 років,
- старші за 45 років,
- старшого пенсійного віку.

Стихійна торгівля як основний спосіб життя

Жінки 35-45 років. Протягом двох робочих днів дослідження, перебуваючи на одному місці торгівлі, жінки тісно спілкуються одна з одною, розповідають про особисте, а також про проблеми, пов'язані з рідними, друзями чи знайомими. Здебільшого жінки об'єднуються в маленькі групи по дві або три особи. Ця тенденція спостерігається у двох місцях скупчення стихійної торгівлі. Найпоширеніший товар – фрукти, овочі, м'ясні та молочні вироби домашнього виробництва.

При цьому найпоширенішими практиками проведення часу під час торгівлі є розпивання алкогольних

напоїв, паління, спілкування одна з одною. Серед цієї категорії можна підкреслити відсутність чоловіків. Соціальна взаємодія є досить тісною, жінки залишають свій товар під нагляд інших жінок у разі необхідності тимчасово покинути місце торгівлі. Можна також зробити припущення, що для багатьох із цих жінок стихійна торгівля є не тільки необхідною умовою забезпечення матеріального добробуту (адже вони перебували на своїх сталих місцях лише у робочі дні), але й місцем зустрічей, спілкування, проведення дозвілля. Представники правоохоронних органів не роблять жодних доган жінкам, навіть у кількох випадках підходили спілкуватися з жінками, які, у свою чергу, пригощали їх продуктами торгівлі: полуницями (попередньо вимитими), абрикосами, черешнями тощо. Тобто можна зробити припущення про попередню домовленість жінок з працівниками міліції, а також про комунікацію їх одна з одною.

Отже, у цьому випадку середовище міста впливає на сегрегацію практик чоловіка та жінки, адже представниці жіноцтва виконують традиційні стереотипізовані ролі господинь, які пригощають чоловіків продуктами власного виробництва. Ті, у свою чергу, виконують традиційну чоловічу роль захисника. Розподіл

цих ролей і забезпечує підтримання певного способу життя, спрямованого на виживання в середовищі міста.

Ці жінки є візуально присутніми у робочі дні тижня, у вихідні представниць цієї групи можна спостерігати значно рідше.

Сімейний бізнес та роль жінки у ньому

Молоді жінки до 35 років. Група є чисельно невеликою. На відміну від попередньої, жінки тут мало спілкуються одна з одною. Більшість із них палять. Характерною рисою є пасивна практика споглядання за навколишніми подіями.

Проте цікавим є той факт, що ці молоді жінки здебільшого працюють зі своїми чоловіками (ті привозять товар і проводять деякий час із жінками, контролюючи ситуацію). На відміну від чоловіків, жінки розмовляють з клієнтами/-ками, рекламуючи товар, тобто функція вербального спілкування здійснюється переважно жінками, чоловіки ж виконують радше менеджерські функції. Найпоширеніший товар – іграшки, одяг, дрібні вироби. Можна відзначити виконання жінкою традиційно стереотипізованих практик вербальної комунікації. Представниці цієї групи присутні у робочі дні тижня.

Приміський жіночий бізнес

Жінки, старші за 45 років. Група також є чисельно невеликою, проте жінки мають тісні контакти між собою, обговорюють переважно сімейні стосунки. Гіпотетично, ці жінки приїждять з одного приміського середовища: приблизно в один і той самий час вони залишають територію торгівлі, також примітним є їх мовлення.

Помітно, що цей вид діяльності є можливістю розповсюджувати власні товари домашнього виробництва, наприклад, фрукти, овочі, зелень тощо. Візуально присутніми є як у робочі, так і у вихідні дні.

Самотність та бідність

Жінки старшого пенсійного віку. Представниці цієї групи зустрічаються у різних куточках вокзалу. Місце їхньої торгівлі не є стабільним, торгують переважно горіхами, насінням або квітами. Майже ні з ким не спілкуються, не рекламують товар. Часто присутні на вокзалі навіть пізнього вечора (близько 20.00 – 21.00 години), тому можна припустити, що місце їх проживання – Київ. Часовий інтервал торгівлі невеликий, можливо це пов'язано зі станом здоров'я людей старшого пенсійного віку. На відміну від попередніх трьох виділених груп, що певним чином використовують місця торгівлі для спілкування, зустрічей та загальної соціалізації (у випадку першої та третьої групи) або сімейного бізнесу (у випадку другої групи), жінки старшої групи, скоріше за все, займаються торгівлею через недостатню кількість коштів для забезпечення собі хоча б мінімального рівня матеріального добробуту, що підтверджує фемінізацію бідності⁵. Вони мусять вижити на мінімальну пенсію у середовищі

великого міста, не маючи при цьому власних ресурсів для ведення неформального бізнесу, що суттєво відрізняє їхній спосіб життя від жителок приміських територій. Візуально присутніми є і у робочі, і у вихідні дні.

Висновки

Використання етнографічного спостереження допомогло винести припущення про те, яким чином відбувається сегрегація жіночих та чоловічих практик, як формується базова ідентичність міського виживання для жінки, яка займається стихійною торгівлею, які фрейми, тобто яка поведінка є притаманною жінкам різного віку.

По-перше, існують відмінності соціальних практик серед жінок різного

віку, залучених до сфери стихійної торгівлі у середовищі залізничного вокзалу у м. Київ. Групу жінок 35–45 років ми називаємо «Стихійна торгівля як основний спосіб життя», пояснюючи це тим, що стихійна торгівля є основним видом заробітку для жінок працездатного віку. Існують і практики, які забезпечують стабільність існування такого виду діяльності, наприклад, тісне спілкування з правоохоронцями. Групу жінок до 35 років асоціюємо із сімейним бізнесом через те, що молоді жінки працюють переважно з чоловіками. Групу жінок пенсійного віку названо «Приміський жіночий бізнес», оскільки жінки почасти приїждять з приміських територій. Остання група – «Самотність та бідність» – представлена самотніми жінками старшого пенсійного віку, які займаються торгівлею, використовуючи її як спосіб життя для забезпечення мінімальних умов існування у середовищі міста.

По-друге, можемо припустити, що люди різної статі у середовищі міського вокзалу починають обирати неформальні стратегії, керуючись певними усталеними практиками. Існує двостатева система інституціоналізованих відносин на вокзалі: чоловіки обирають зайнятість таксистами або є «супервайзерами» жінок, тоді як жінки різних вікових категорій займаються стихійною торгівлею, де важливими є вміння комунікувати з представниками правоохоронних органів, навички вербалізованої поведінки.

Важливим з огляду на тематику дослідження є концепт «фемінізація бідності»: жінки у середовищі міста залишаються самотніми, шукаючи можливості забезпечення собі мінімального матеріального добробуту.

¹ Харченко Н. Різноманітність аспектів бідності: соціологічний аналіз. Наукові записки. – Том 7. Політологія, соціологія. – 1999. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/materials/articles/poverty.pdf>.

² Марценюк Т. Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні: соціологічний аналіз // Праця і закон. – 2008. – № 2 (98). – С. 16-19.

³ Gilbert M. «Race», Space and Power: The Survival Strategies of Working Poor Women // Annals of the Association of American Geographers. – Vol. 88. – № 4. – 1998. – P. 595-621.

⁴ Спостереження проводилося у будні, так само як у вихідні. Це пояснюється тим, що можна відслідкувати, чи є відмінності у розмежуванні робочого часу та дозвілля у жінок різних вікових категорій. Спостереження велося у такі робочі дні тижня – понеділок (18.00 – 21.00), четвер та п'ятниця (16.30 – 19.00), вихідний – неділя (16.00 – 18.00). Пошук відповіді на питання, яким чином відбувається сегрегація жіночих та чоловічих практик, дало змогу простежити, як формується та чи інша базова ідентичність міського виживання для жінки, які фрейми є притаманними жінкам на відміну від чоловіків. Фрейми (стратегії) є рамкою, сценарієм, прототипом, схемою інтерпретацій в контексті певних – зовнішніх по відношенню до індивіда – ситуацій. Набір фреймів дозволяє індивіду фокусувати увагу та створювати в своїй уяві гіпотетичні ситуації, які можна певним чином пояснювати. Також він дозволяє індивіду виокремлювати контекст та діапазон санкцій.

⁵ Максименко Н. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання / Форум права. – 2011. – № 2. – С. 551-556. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mnvctd.pdf>.

НАШЕ АВТОРСЬКЕ КОЛО:

Андрусик Ольга – експертка ГІАЦ «КРОНА», фоторедакторка гендерного журналу «Я», віце-директорка з навчально-виховної роботи Харківської спеціалізованої школи № 33.
Дослідницькі інтереси: гендер і освіта.
Останні проекти: співредакторка та співавторка посібника для освітян «У пошуках гендерного виховання».
Контакти: o.andrusik@mail.ru

Домащенко Марія – аспірантка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія».
Дослідницькі інтереси: соціологія культури, соціологія дитинства та материнства.
Останні проекти: бере участь у фандрайзинговій кампанії Вінницької ГО «Майбутнє країни» для будівництва навчально-рекреаційного комплексу дружнього до сімей з дітьми.
Контакти: m.domashchenko@ukr.net

Дудко Єлена – студентка магістерської програми з гендерних студій Лундського університету (Швеція).
Дослідницькі інтереси: гендерна теорія, соціологія релігії, множинна дискримінація та соціальна нерівність, ксенофобія, націоналізм/мілітаризм.
Останні проекти: «Гендер та релігія: священниці в Україні»; онлайн-курс «Жінки та чоловіки: гендер для всіх» (асистентка).
Контакти: dudko.olen@gmail.com

Карпов Володимир – технічний адміністратор дистанційних онлайн-проектів і адміністратор веб-порталу ГІАЦ «КРОНА».
Дослідницькі інтереси: гендерні дослідження, глобалізація, дистанційне навчання.
Контакти: vladimir.tasso@gmail.com

Куц Марія – аспірантка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія».
Дослідницькі інтереси: економічна соціологія, гендерні студії, соціальні інновації, сталий розвиток.
Останні проекти: Проект «Я обираю» – розвиток підлітків через організацію проектів; Проект міжнародних професійних стажувань «Global Talent» від AIESEC.
Контакти: marii.kuts@gmail.com

Малес Людмила – докторка соціологічних наук, доцентка кафедри теорії та історії соці-

ології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Дослідницькі інтереси: гендерний, соціокультурний, соціодемографічний аналіз, урбаністика.
Останні проекти: «Family and social change in Socialist and Post-Socialist societies: change and continuity in Eastern Europe and East Asia» за підтримки Kyoto University Global COE Program for Reconstruction of the Intimate and Public Spheres in 21st Century Asia; «Спільна історія. Діалог культур» – міжнародний проект ЄвроКліо для країн чорноморського регіону за підтримки Єврокомісії.
Контакти: lyudmylamales@gmail.com

Марущенко Олег – кандидат соціологічних наук, директор, експерт і тренер ГІАЦ «КРОНА», редактор гендерного журналу «Я», доцент кафедри філософії Харківського національного медичного університету.
Дослідницькі інтереси: гендер і освіта, соціальна нерівність, розвиток «третього сектору».
Останні проекти: член робочої групи при МОН України з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти, співредактор та співавтор посібника для освітян «У пошуках гендерного виховання».
Контакти: oleg.maruschenko@gmail.com

Марценюк Тамара – кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія».
Дослідницькі інтереси: соціологія гендера, соціальна структура суспільства, гендерні відносини та гендерна політика (в Україні та Швеції); соціальна нерівність і соціальні проблеми; жіночий, чоловічий та ЛГБТ рухи; розмаїття (diversity).
Останні проекти: «Участь жінок у військових діях в АТО»; «Вплив великих агропромислових об'єктів на сільські програми (зокрема, сільських жінок)»; онлайн-курс «Жінки і чоловіки: гендер для всіх» (http://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/101/2015_T2/about).
Контакти: tarakuta@gmail.com

Міхєєва Оксана – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри соціології Українського католицького університету.

Дослідницькі інтереси: злочинність та правоохоронна діяльність в радянській Україні, соціологія девіантної поведінки, соціологія міста.
Останні проекти: членкиня Міжнародної асоціації гуманітаріїв, Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Соціологічної асоціації України; авторка та виконавиця низки локальних, всеукраїнських та міжнародних соціологічних досліджень.
Контакти: mikheieva@ucu.edu.ua

Нагорняк Катерина – ГО «Український інститут соціальних досліджень імені О. Яременка» (соціологиня-аналітикиня), аспірантка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія».
Дослідницькі інтереси: демократичні цінності; міжгенераційна ретрансляція цінностей; оцінка потенціалу надання соціальних послуг населенню; дослідження груп ризику інфікування ВІЛ/СНІД.
Останні проекти: «Дослідження кар'єрних шляхів випускників Програми академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні».
Контакти: krasnkatja@gmail.com

Тарвердієва Сабіна – кандидатка філологічних наук, доцентка; декан факультету перекладу Бакинського слов'янського університету (Азербайджан).
Дослідницькі інтереси: сучасна російська й азербайджанська література, проблеми поетики.
Останні проекти: докторська дисертація з теми «Феміністська естетика і поетика жіночої прози на перетині XX-XXI віків (на матеріалі російської і азербайджанської прози)».
Контакти: t.sabina.72@mail.ru

Фесенко Галина – кандидатка філософських наук, доцентка кафедри історії і культурології, експертка гендерного центру Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова.
Дослідницькі інтереси: історична культурологія, філософська антропологія, гендерна урбаністика.
Останні проекти: «Гендерний аудит міського простору», «Гендермейнстрімінг для територіального розвитку громад», «Розробка Стратегії розвитку м. Чугуєва як структурної частини Харківської агломерації до 2020 р.».
Контакти: g.glicinia@gmail.com

ШАНОВНІ ЧИТАЧКИ Й ЧИТАЧІ!

«ГЕНДЕР І ЧОЛОВІКИ» – тема наступного числа гендерного журналу «Я».

Ми матимемо змогу проблематизувати конструювання маскулінностей, гегемонну й альтернативні маскулінності, поняття кризи маскулінності та інші дотичні теми. Авторські тексти можуть торкатися таких актуальних тем, як чоловіки і татівство, чоловіче здоров'я, маскулінність і насилля, гомосексуальність, права чоловіків і чоловічі рухи, чоловіки і фемінізм тощо. Як завжди, редакція вітає максимально широку тематичну палітру матеріалів.

Якщо Ви бажаєте опублікувати свій текст на сторінках цього тематичного випуску, поінформуйте, будь ласка, редколегію про Ваш намір **до 30 вересня**, написавши у довільній формі листа на адресу: oleg.maruschenko@gmail.com.

У листі обов'язково зазначте тему публікації (принаймні, орієнтовну). Повний авторський текст очікуємо **не пізніше 14 листопада**.

Усі технічні вимоги до оформлення тексту будуть узгоджені в робочому листуванні.

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТАЛ

- Велика електронна бібліотека книжок, збірників, посібників, матеріалів та статей з гендерної тематики
- Можливість пройти дистанційне онлайн-навчання на двох рівнях – базовому і поглибленому
- Резонансні тематичні новини з усього світу
- Експертні публікації та коментарі
- Аудіо- та відеоматеріали
- Електронна версія всіх номерів гендерного журналу «Я»
- Гендерне законодавство і глосарій
- Електронна версія власних видань нашого центру

А також багато іншої інформації та сервісів для всіх, хто цікавиться гендером.

Для пропозиції матеріалів достатньо надіслати статтю або просто повідомлення в будь-якому зручному для Вас форматі на адресу **center.krona@gmail.com**

Наш інтернет-портал передбачає широку участь дописувачів – фахівців, що формують якісну базу знань, в якій у демократичному стилі і різних комунікаційних формах розглядаються актуальні на сьогоднішній день в Україні гендерні питання.

У ПОШУКАХ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

(російською мовою)

Методичний посібник пропонує в легкій і захопливій формі замислитися над сутністю сучасного навчально-виховного процесу, усім разом – педагогам дитячого садка і школи, батькам, адміністрації – пошукати шляхи та способи реалізації гендерного виховання, щоб створити умови для всебічного розвитку наших дітей, допомогти їм вирости щасливими й успішними.

У книзі докладно описано можливі напрями такої роботи у межах перших двох ступенів освіти. Особливістю видання стало те, що його авторський колектив – це люди, які саме й працюють у дитсадках і школах, а також в університетах, і які спілкуються з різновіковою аудиторією. Їхній особистий досвід практичної реалізації гендерного виховання надасть реальну допомогу тим, у кого є бажання впроваджувати подібні інновації у своїх навчальних закладах.

Посібник буде корисний усім, хто працює в дошкільній і шкільній освіті, студентству педагогічних спеціальностей, батькам, бабусям і дідусям, дітям, усім, хто цікавиться гендерною тематикою, проблемами сучасної освіти й виховання.

Електронна версія видання доступна на нашому порталі www.krona.org.ua. Отримання друкованої версії можливе за попередньою домовленістю.

CITY
OF
STREET

CITY
OF
STREET

PAINTS

to
35

OF
STREET

NEW!
BLENDED PAINT

STF